

Info

vakblad voor
informatieprofessionals

Peper-podcast 2

Eric Sieverts over
zoeken en vinden

Zwarte bladzijde bedrijfsarchief

Hoe ABN AMRO
omgaat met WO II

Van inclusie tot open informatie

Over de publieke
waarden van UKB

Boekrecensie

Driehonderd jaar
bibliotheekhistorie
nader bekeken

2022 | 04

BIJBLIJVEN IN
HET INFORMATIEVAK

SAMENWERKEN, MONITOREN & BIJLEREN

COLOFON

IP is met zijn hybride magazine (digitaal en papier), website, nieuwsbrief, events, podcast en socials het platform voor de informatieprofessional van vandaag en morgen.

ISSN: 1385-5328

IP is een uitgave (26ste jaargang) van Uitgeverij IP
Charlotte van Pallandtlaan 18,
2772 TR Voorburg
tel. 06-223 75 75 9
www.informatieprofessional.nl

redactieadres

IP, Charlotte van Pallandtlaan 18,
2772 TR Voorburg,
tel. 06-223 75 75 9,
e-mail redactie@informatie-
professional.nl

redactie

Marjo Bakker, Maarten
Brinkerink, Wilbert Helmus,
Vincent M.A. Janssen,
Leen Liefsoens, Cindy Lammers
(hoofdredacteur), Matthijs
van Otegem, Mirjam Raaphorst
en Daniël de Vette

vormgeving

Eric van den Berg,
egfvdberg@upcmail.nl
Tom van Staveren,
graphicisland@upcmail.nl

medewerkers aan dit nummer

Rob Feenstra, Wilma Goossen,
Frank Huysmans, Anneke de Maat,
Marijn Mostart, Marjolein Oomes,
John van de Pas, Bert Zeeman

abonnementen

Voor abonnementsprijzen
en andere informatie zie
Informatieprofessional.nl

advertentieverkoop

Voor informatie over adverteren:
Kyra Veenhuijsen, e-mail
k.veenhuijsen@bureauvanvliet.
com, tel. 023-571 47 45.
Zie voor een overzicht van de
mogelijkheden en de mediakaart
ook informatieprofessional.nl

Het verlenen van toestemming
tot publicatie in dit tijdschrift
strekt zich tevens uit tot het
in enigerlei vorm elektronisch
beschikbaar stellen.

INHOUD

10

Opleiden informatievak

Voor goede informatieverwerking is het opleiden van informatiespecialisten én informatiewerkers van groot belang. Zeker bij de rijksoverheid. Maar hoe is het aanbod?

14

Peper 2: Eric Sieverts

In de tweede aflevering van Peper, de podcast van IP en KNVI, is Eric Sieverts, nestor van het informatievak, te gast. Een korte weergave van het gesprek plus link naar de podcast online.

18

Harnas tegen digitalisering

De universiteitsbibliotheken en de KB, verenigd in UKB, lieten begin dit jaar weten voor welke publieke waarden zij zich hard willen maken in hun dienstverlening. Twee betrokkenen vertellen.

RUBRIEKEN

04

Data in beeld
Library of Life

09

IP Lingo
Overlijdensbeleid

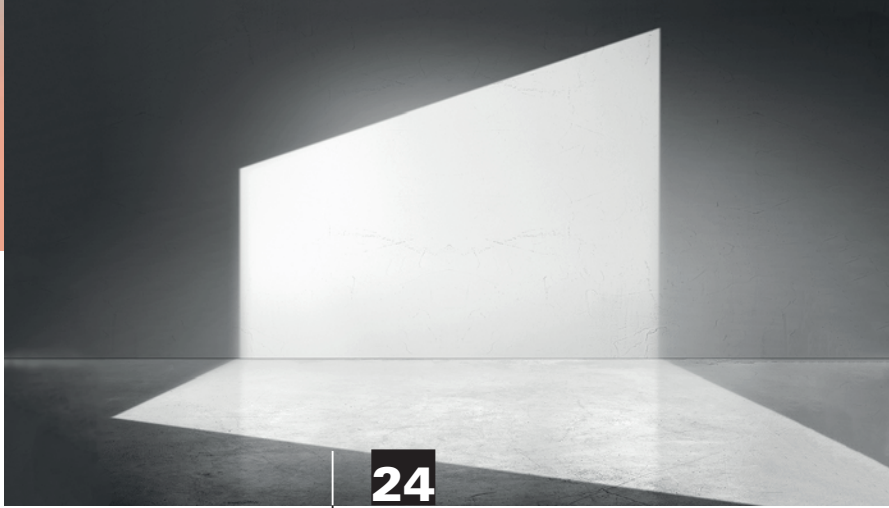
17

Column Frank Huysmans
Harvesten in de jungle

32

KB Onderzoekskroniek
Digitaal Burger-schap

24

Tussen trots en schaamte

Hoe ga je als onderzoeker en bedrijf om met zwarte bladzijden in je bedrijfsgeschiedenis en -archief? Een kijkje in de archieven van ABN AMRO en zijn oorlogsverleden.

22

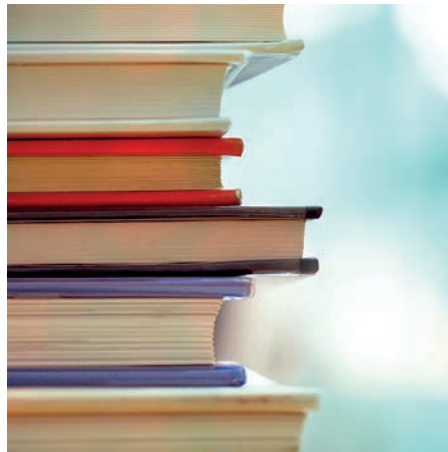
UB in wording (5)

IP volgt de totstandkoming van de bibliotheek van de Universiteit van Amsterdam. Elk kwartaal wordt een thema rondom de bouw belicht. In dit nummer: de collectie.

28

Boekrecensie

Ruim vijfhonderd pagina's overzicht van drie eeuwen bibliotheekgeschiedenis, dat vind je als lezer in *The Library*. Inclusief sneer naar de digitalisering. Bert Zeeman nam het boek nader onder de loep.

REDACTIONEEL | Cindy Lammers

FRAGIEL

E

en bibliotheek is pas een Bibliotheek als er Boeken in staan. Fysieke boeken, met een omslag en pagina's die je kunt ruiken en met je vingers

kunt omslaan. Niet met je muis, nee, bah. Dat valt te lezen in de recensie die Bert Zeeman voor deze IP schreef van het boek *The Library*. Van het 'vrij beschikbaar stellen van wifi aan buurtgenoten of het aanbieden van ondersteuning aan hulpbehoevenden in hun dagelijkse strijd met het digitale overheidsmonster' moeten de auteurs niets hebben. 'Als je vanuit dit perspectief naar de bibliotheek kijkt, is de toekomst inderdaad fragiel', schrijft Zeeman terecht, verwijzend naar de ondertitel van het boek: *A Fragile History*.

Alsof informatie alleen op/in/met een fysieke drager kan worden overgebracht – ik vind het zelf nogal ouderwets gedacht.

Wellicht krijg je dat als boekhistorici een boek gaan schrijven over boeken en bibliotheken. Een boek overigens dat ook als e-book en luisterboek wordt uitgegeven, dat dan weer wel.

Natuurlijk is het van groot belang om eeuwen- en iets minder oude bibliotheken en hun erfgoed te bewaren voor nageslacht en studie, maar je kunt niet voorbijgaan aan de diversiteit in en de verschillende functies van bibliotheken, zeker niet als je ze plaatst in het huidige tijdsgewricht. Dan is het logisch dat openbare bibliotheken en de KB samen willen bijdragen aan digitaal burgerschap. En dat de UB van de UvA steeds minder fysieke boeken en steeds meer e-books aanschaft. Ook dat is in deze IP te lezen.

Bij digitalisering is zeker waakzaamheid geboden, maar de ontwikkeling is niet te stoppen, ook niet voor boekhistorici. <

34

Gelezen

Studie- en leesvoer voor IP'ers

36

Verenigingen

Beroepsverenigingsnieuws

38

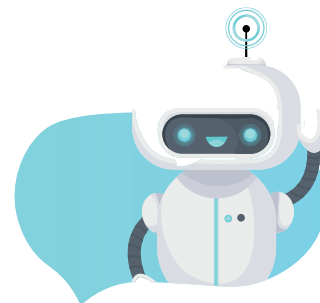
Gastcolumn

Vinkjesmaat-schappij

39

Lifehacking

GPT-3 en Elicit

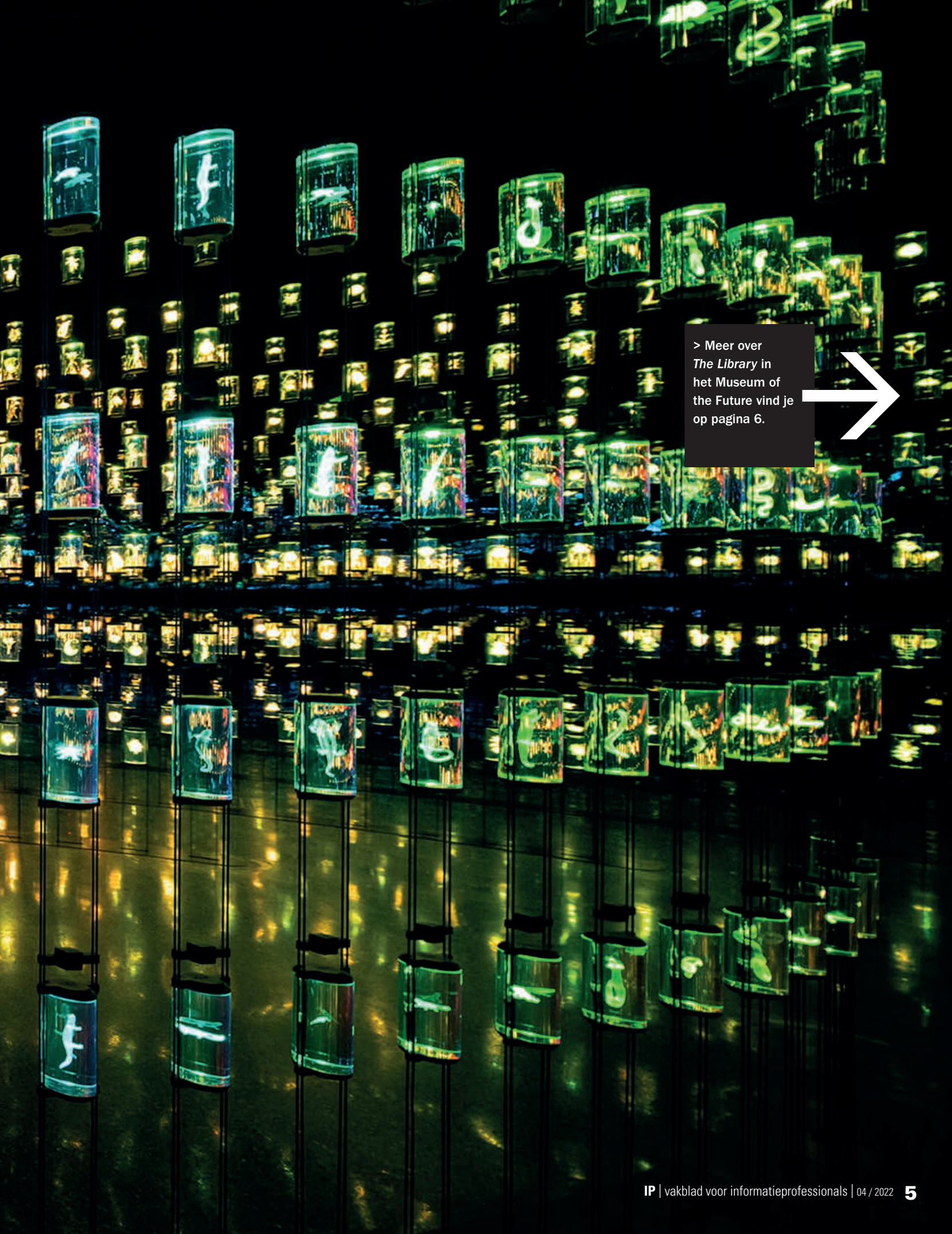

LIBRARY OF LIFE

Je moet ervan houden, van het maakbare en artificiële Dubai. In die zin past een 'museum van de toekomst', dat technologische innovatie op het gebied van onder andere robotics en AI moet promoten, er prima bij. Speciaal vanwege de palindroomdatum geopend op 22-02-2022, maar nog steeds niet af. Intussen zijn er al wel verschillende

expo's en installaties in het Museum of the Future te beleven. Waaronder *The Library*, een *immersive installation* van Superflux, de Londense studio voor design en kunst die zich bezighoudt met 'uitdagingen als klimaatverandering, groeiende ongelijkheid en de opkomst van AI en de metaverse'. Een interactief archief van *species* dat het verhaal van het leven op aarde vertelt. <

> Meer over
The Library in
het Museum of
the Future vind je
op pagina 6.

Vervolg
van
pagina
4 - 5

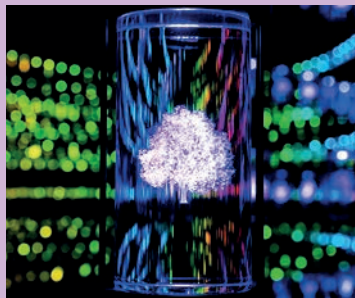
LEVENDE BIBLIOTHEEK OM AARDE TE REDDEN

Vierentwintighonderd potten van vloer tot plafond met kristallen specimen zijn opgehangen in een ruimte van 375 vierkante meter, elk met een laser-

geëtste afbeelding van een unieke bestaande of uitgestorven levensvorm. Deze bibliotheek, *The Library* geheten, in het Museum of the Future in Dubai 'catalogiseert de

Museum of the future, Dubai

© Sandra Ciampone

© Sandra Ciampone

prachtige diversiteit van de levende wezens op onze planeet: van kapokbomen tot kolibries en van slijmzwammen tot tijgers', aldus Superflux. Vier jaar geleden, na een workshop in Berlijn onder leiding van de Dubai Future Foundation, werd deze studio uitgenodigd om een installatie te ontwerpen die bezoekers inspireert om actief deel te nemen 'aan de ecologische heropleving'. Het werd *The Library*, een enorm interactief archief van soorten dat het verhaal van het leven op aarde vertelt. Bezoekers kunnen de potten scannen via een smart device om meer over elke soort te ontdekken.

Ecosystemen herstellen

The Library is gebaseerd op het oorspronkelijke idee van Superflux, *The Genetic Commons*, waarin ze zich een 'levende' bibliotheek voorstelt van alle soorten op de planeet. 'Een installatie die bezoekers meeneemt op diverse verhalende reizen langs onze planetaire overvloed, met als doel hen te inspireren om *active agents* te worden in de heropleving van onze ecologische diversiteit.' Kortom, wat ze (we) zelf kunnen doen om de rijke ecosystemen op aarde te herstellen.

In de vier jaar waarin Superflux boetseerde aan de conceptontwikkeling en het ontwerp van *The Library*, werkte de studio samen met wetenschappers om de soortendatabase samen te stellen. Daarnaast werden productontwikkelaars en ingenieurs ingeschakeld om de specimenpotten te ontwerpen, prototypen en testen, en met 3D artiesten om de 3D modellen te ontwikkelen die erin zijn geëtst. Superflux kreeg daarnaast hulp van bekende bureaus als Marshmallow Laser Feast en Atelier Brückner.

The Library, ook bekend als de *Vault of Life*, maakt onderdeel uit van *The Heal Institute* in het Museum of the Future.

> superflux.in/#

> museumofthefuture.ae/en

MILJOENEN NAAR 'DE ALGO

Het kabinet kent in het kader van het programma Zwaartekracht 21,3 miljoen euro toe aan het project 'De algoritmische samenleving', dat door een nationaal consortium van universiteiten zal worden uitgevoerd. In het onderzoek ligt de focus onder meer op de implicaties van het toenemend gebruik van geautomatiseerde besluitvorming en artificial intelligence.

Het gebruik van AI en digitale technologieën in de wereld om ons heen neemt steeds verder toe, en dat heeft tal van

META OPENT FYSIEKE

Meta heeft op 9 mei zijn eerste Meta Store geopend. De winkel is te vinden in Burlingame, Californië, waar bezoekers ervaring kunnen opdoen met de verschillende technologieën die het bedrijf aanbiedt. 'In de Meta Store willen we dat je overal interactie mee hebt', aldus het officiële persbericht van Meta. 'We willen dat je dingen oppakt. We willen dat je het voelt.'

Toegangspoort metaverse

De winkelruimte van ongeveer 144 vierkante meter wil bezoekers laten experimenteren met Meta's producten, waaronder VR-brillen en Quest 2, en tegelijkertijd een blik gunnen op het toekomstbeeld van het bedrijf. 'Als mensen de techno-

SUBSIDIE VOOR ONDERZOEK 'RITMISCHE SAMENLEVING'

juridische, ethische, maatschappelijke en democratische implicaties. In het project 'De algoritmische samenleving' (ALGOSOC) wordt onderzocht hoe we binnen de ontwikkeling van (semi)geautomatiseerde processen, waaronder AI, publieke waarden en mensenrechten kunnen waarborgen. ALGOSOC wordt uitgevoerd door een nationaal consortium van universiteiten met de deelnemers: Universiteit van Amsterdam (UvA), Universiteit Utrecht, Erasmus Universiteit Rotterdam, Tilburg University en Technische Universiteit Delft.

Kaders voor governance

Namens de UvA zijn universiteits-hoogleraren Natali Helberger (Law and Digital Technology, with special emphasis on Artificial Intelligence) en Claes de Vreese (Artificial In-

telligence and Society) betrokken. Ze werken al geruime tijd samen, onder meer in het AI, Media and Democracy Lab van de onderzoeksteams Human(e) AI en ICDS (Information, Communication & The Data Society). 'Geautomatiseerde besluitvorming wordt steeds meer een maatschappelijke realiteit. Op alle terreinen van ons leven, van gezondheid en recht tot media en democratie, worstelen beleidsmakers en academici met de vraag of en hoe we geautomatiseerde besluitvorming in de samenleving kunnen toepassen', zegt Helberger op de UvA-site. 'De Zwaartekracht-financiering voor het ALGOSOC-programma is een enorme kans om baanbrekende, interdisciplinaire inzichten te ontwikkelen die de "algoritmische samenleving" zullen helpen om onze fundamentele

rechten en publieke waarden te beschermen en de noodzakelijke kaders voor governance tot stand te brengen.'

Ruim 142 miljoen

In totaal ontvangen in deze ronde van het Zwaartekracht-programma zeven consortia met wetenschappers van verschillende Nederlandse universiteiten financiering voor hun onderzoeksprojecten. Bij elkaar wordt ruim 142 miljoen euro toegekend. Met het programma kunnen onderzoekers gedurende tien jaar universitair toponderzoek doen en multidisciplinair samenwerken. Een van de pijlers van het

Heb je nieuws te melden, een trend gespot of een tip die je graag wilt delen met collega-IP'ers? Laat het weten via redactie@informatie-professional.nl.

programma is dat over disciplines en universiteiten heen wordt samengewerkt. Het Zwaartekracht-programma wordt in opdracht van het ministerie van OCW door NWO uitgevoerd. <

EERSTE EXPERIENCE STORE

logie eenmaal ervaren, krijgen ze er hopelijk meer waardering voor', zegt Martin Gilliard, hoofd van Meta Store. De winkel moet mensen helpen 'verbinding te maken met hoe de producten in de toekomst de toegangspoort tot de metaverse

kunnen zijn. 'We verkopen de meta-verse niet in onze winkel, maar hopelijk zullen mensen binnenkomen en naar buiten lopen met kennis over hoe onze producten hen zullen helpen om ermee in contact te komen.' <

WET OPEN OVERHEID (WOO) 1 MEI INGEGAAN

De Wet open overheid (Woo) is op 1 mei officieel ingegaan. De Woo is de opvolger van de Wet openbaarheid van bestuur (Wob) en regelt het recht van burgers op informatie van de overheid. Zo krijgt iedereen meer inzicht in het handelen van de overheid. Het kabinet investeert de komende jaren ruim 500 miljoen euro in de invoering van de wet, bovenop lopende verbeterplannen voor de informatiehouding van de overheid.

Passieve en actieve informatieverstrekking

Een belangrijk verschil met de Wob is dat de Woo naast infor-

matieverstrekking op verzoek (passief) overheidsorganisaties ook verplicht zelf informatie gefaseerd openbaar te maken (actief). Mede hierdoor is de Woo een belangrijke stap naar een open overheid. Uitgangspunt hierbij is dat iedereen recht heeft op toegang tot publieke informatie en dat alle overheidsinformatie in beginsel openbaar is. Alleen in uitzonderingsgevallen wordt hiervan afgeweken. > bit.ly/wet-open-overheid <

PILOT SOCIAL MEDIA ARCHIVERING VAN RIJKSOVERHEID AFGEROND

Hoe kunnen openbare tweets van bewindspersonen veilig op de eigen server worden gezet? Het Rijksprogramma voor Duurzaam Digitale Informatiehuishouding (RDDI) deed samen met Socialex een pilot, waarbij alle tweets van de bewindspersonen in kabinet-Rutte III zijn gearchiveerd.

De rijksoverheid maakt volop gebruik van sociale media. De meeste departementen hebben een eigen account, en ook veel overheidsfunctionarissen zijn er actief op – zowel zakelijk als privé. Bij het aanmaken van deze accounts is echter vaak niet aan

archivering gedacht, terwijl de Archiefwet ook voor sociale media geldt. Daardoor voldoen de accounts nog niet aan Open op Orde, het rijksbrede programma om de informatiehuishouding transparanter te maken. Archivering van sociale media is

‘een geval apart’: de informatie staat op platforms die door externe partijen worden beheerd. Als de gebruiker of het platform besluit om bepaalde content weg te gooien, is die content verdwenen. Dat laatste is gebeurd met Google+, het socialemediaplatform dat Google in 2011 lanceerde, zo weet Arjan Rompelman, projectleider bij het RDDI. ‘In 2019 werd het stopgezet omdat het niet aansloeg. De content die daarop stond, kun je nu niet makkelijk meer vinden.’ Daarom besloot de overheid om uit te zoeken hoe de ‘eigen’ sociale media goed kunnen worden opgeslagen.

richtte het RDDI zich tijdens de pilot alleen op tweets van de zogenaamde ‘VIP-groep’: bewindspersonen uit kabinet-Rutte III. En dat binnen een afgebakende periode. Belangrijk hierbij was dat de communicatieafdelingen en bewindspersonen geen last zouden hebben van de pilot.

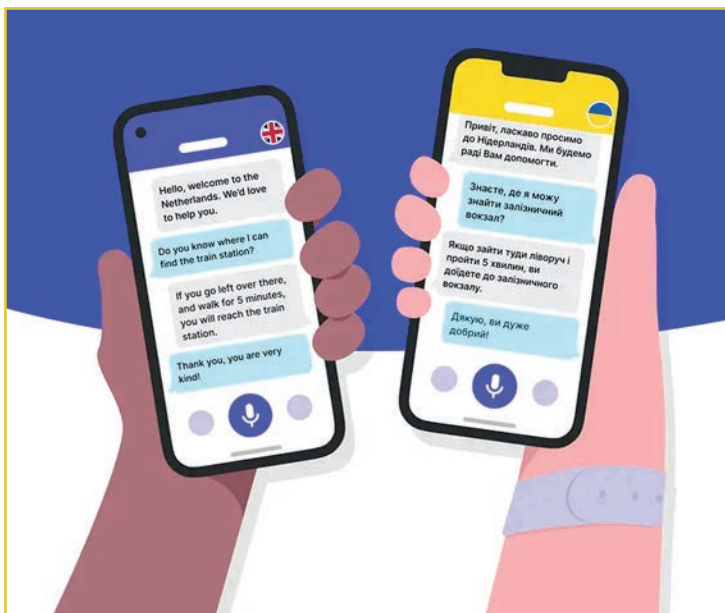
‘Je mag niet elke tweet opslaan’

Eerst werd onderzocht in hoeverre socialemedia-archivering strookt met privacywetgeving: mogen gegevens van de accounts van bewindsliden eigenlijk wel worden opgeslagen? ‘Uit de juridische rapportage die we hierover hebben laten maken, bleek dat bij publieke overheidsinformatie er zeker een grondslag voor is, maar tijdens de pilot stuitte we alsnog op twijfelgevallen. Socialemediacommunicatie is dynamisch, het is actie-reactie. Je wilt, kunt en mag niet elke tweet opslaan. Kortom, je moet keuzes maken, en daarvoor moet je protocollen ontwikkelen. Het was goed om daar via de pilot in te duiken.’

De pilot is inmiddels afgerond: alle publieke tweets van bewindspersonen uit Rutte III die binnen de pilotperiode vielen, zijn opgeslagen op een dataserver van de rijksoverheid, inclusief alle metadata die de tweets doorzoekbaar maken. De volgende stap is kijken hoe alle data kunnen worden ontsloten, en via welk portaal.

Harvesting en API-archivering

De eerste stap was ervoor zorgen dat de content op sociale media naar een eigen dataserver wordt overgezet en in eigen beheer komt. Met *harvesting* heeft de overheid al enige ervaring: ‘Die techniek gebruiken we om informatie op overheidswebsites te archiveren. De oplossing via een API kenden we nog niet, dus daar hebben we meer kennis over opgedaan.’ Verder werd samen met Socialex een pilot opgestart, waarbij alle tweets van de bewindspersonen in kabinet-Rutte III zouden worden gearchiveerd. ‘Dit bedrijf heeft een tool ontwikkeld waarmee het data via de “achterkant” van platforms kan ophalen’, zegt Rompelman. Vanwege de val van het kabinet

GESPOT: NEDERLANDS BEDRIJF MAAKT GRATIS VERTAALSITE PRYV.IT VOOR OEKRAÏENSE VLUCHTELINGEN

Siebrand Dijkstra, de bedenker van schoolsoftware Magister, heeft een gratis vertaalwebsite (‘geen app’) gelanceerd, Pryv.it, die

Oekraïense vluchtelingen moet helpen bij alledaagse gesprekken. Meer lees je hierover op informatieprofessional.nl: bit.ly/vertaalsite-pryvit.

Rob Feenstra

Projectleider/consultant bij de Universitaire Bibliotheken Leiden; heeft als aandachtsgebieden bibliotheeksystemen en de digitale bibliotheek

Overlijdensbeleid

Ik geef het toe, *overlijdensbeleid* is geen vrolijk stemmend woord. Ik kwam het tegen bij het lezen van een artikel in het *Nederlands Juristenblad* over de status van digitale data na het overlijden van de eigenaar (bit.ly/data-na-de-dood). Er zijn op dat gebied veel vragen en onduidelijkheden. Wie 'erft' die data, of anders gezegd, wie moet er toegang toe krijgen? Moet de eigenaar daar bij leven expliciet iets over vastleggen of hebben nabestaanden er zonder meer recht op? Wat gebeurt er met je accounts wanneer je overlijdt?

Wie antwoord wil krijgen op dit soort vragen, belandt al snel in een wirwar aan gebruiksvoorwaarden en juridische regels, die per land vaak ook nog verschillen. Er zijn allerlei oorzaken voor aan te wijzen, maar het heeft ook zeker te maken met een vrij algemeen gevoel van tegenzin om ons hiermee bezig te houden. Je kent misschien de onaangename ervaring wanneer je op Facebook ziet dat een overleden vriend wordt gefeliciteerd met zijn verjaardag, soms vergezeld van een pijnlijke toevoeging als 'tijd niet gezien' of 'we moeten weer eens afspreken'. Zoiets wil je je nabestaanden toch niet aandoen? Je kunt heel eenvoudig instellen dat je account na je dood wordt verwijderd of dat het een herdenkingsstatus krijgt. Toch heb ik het niet gedaan, en een kleine rondgang langs een aantal familieleden en collega's leerde me dat ik lang niet de enige ben.

En wat moet er bijvoorbeeld met je mailbox gebeuren als je er niet meer bent? Het is misschien een vervelend idee dat al die content voor eeuwig ongelezen blijft, maar het is ook heel goed mogelijk dat je het onprettig vindt wanneer nabestaanden in je privémail struinen. Alles is eenvoudig te regelen, bijvoorbeeld via een notaris of, nog veel eenvoudiger, via tal van digitale diensten (ik vond er een met het lugubere lokkertje 'probeer 30 dagen GRATIS'). Toch doen maar weinig mensen het.

Er is, kortom, niet alleen voor wetgevers en grote bedrijven nog werk aan de winkel op het gebied van overlijdensbeleid, maar ook voor ieder van ons. <

BRABANTS HISTORISCH INFORMATIE CENTRUM START MET FELLOWSHIPS

Het Brabants Historisch Informatie Centrum (BHIC) start als eerste archief in Nederland met fellowships. Deze beurzen bieden recent afgestudeerden de kans om tegen een vergoeding voor de duur van maximaal vijf maanden onderzoek te doen in de collectie van het BHIC.

Het BHIC stelt jaarlijks vier beurzen van maximaal 5000 euro beschikbaar voor onderzoek naar het verleden van de provincie Noord-Brabant na 1795 aan de hand van de collectie van het BHIC. De fellowships staan open voor jonge, enthousiaste onderzoekers die niet langer dan drie jaar geleden zijn afgestudeerd. Het fellowship-programma is bedoeld om hun positie op de arbeidsmarkt te versterken, om onderzoek naar het Brabantse verleden te stimuleren en om de werelden van

geschiedbeoefening, wetenschap en erfgoed te verbinden en te versterken.

Jaarlijks neemt het BHIC tweemaal twee fellows aan. De eerste twee starten in februari, de andere twee in september. De fellowships duren maximaal vijf maanden. Fellows zullen naar verwachting gemiddeld twee dagen per week aan het onderzoek werken (dit gaat in overleg). Het BHIC zoekt momenteel twee fellows voor de periode september 2022 tot en met januari 2023.

> bhic.nl/fellowships <

Bijblijven in het is geen

Om het basisniveau van verantwoorde informatieverwerking op peil te houden, is het opleiden van informatie-specialisten én informatiewerkers van groot belang. Zeker bij de rijksoverheid, zo blijkt uit drie rapporten die vorig jaar verschenen. Maar hoe is het aanbod? Een ding is zeker, betoogt John van de Pas: de informatieprofessional die een rol wil blijven spelen in het optimaliseren van de informatiehuishouding van een organisatie, werkt samen met verschillende disciplines en monitort de informatieverwerking op uitvoerend niveau. Gelukkig met meer aandacht voor maatschappelijke waarden dan eerder gebruikelijk was.

'Burgers, bedrijven, instellingen en overheid zijn bezig met de digitale transformatie. Digitale middelen zijn inmiddels vitaal voor het functioneren van onze samenleving; de coronapandemie maakte dat nog eens duidelijk. Innovaties zorgen voor talloze nieuwe kansen, maar ook voor nieuwe bedreigingen. Nederland heeft de ambitie om samen met mede-EU-lidstaten innovaties te omarmen en bedreigingen in de kiem te smoren, met onze democratische rechtsstaat als uitgangspunt.' (I-strategie Rijk 2021-2025)

John van de Pas

Hoofddocent informatie-management en onderzoeker bij het lectoraat Ethiek & Technologie en het lectoraat Maatschappelijke Veiligheid van Hogeschool Saxion, en bestuurslid van VOGIN

informatievak sinecure

Dat onze samenleving onder druk staat door haar grote afhankelijkheid van digitale informatiediensten is geen nieuws. De coronacrisis heeft tot een grote versnelling van digitalisering geleid, en daarmee tot nog grotere verwevenheid met digitalisering, algoritmes en geautomatiseerde besluitvorming. De keerzijde van digitaal werken is de toenemende kwetsbaarheid voor aanvallen van kwaadwillende partijen die informatiediensten misbruiken. Cybercriminaliteit, datalekken en informatieongelukken zijn aan de orde van de dag.

Gelukkig lijkt daarvan te worden geleerd: in het jaar na publicatie van de

resultaten van de parlementaire enquête naar het toeslagendrama (*Ongekend onrecht*, december 2020) verschenen kort na elkaar drie rapporten over de informatiehuishouding van de overheid. Allereerst bracht de werkgroep Rijksprogramma voor Duurzaam Digitale Informatiehuishouding (RDDI) in maart 2021 haar visie onder de aandacht in *Open op Orde: generiek actieplan informatiehuishouding Rijksoverheid*. In april werd dat gevolgd door het *Adviesrapport Integrale aanpak cyberweerbaarheid* van de Cyber Security Raad (CSR). Tot slot verscheen in augustus onder verantwoordelijkheid van het CIO-Beraad (groep van chief information officers van het rijk) het rapport *I-strategie Rijk 2021-2025*, waarin een direct verband wordt gelegd met de toeslagenaffaire. Het beraad schrijft over *Ongekend onrecht*: 'We lezen daarin onder andere dat ook de informatiehuishouding en de informatievoorziening naar burgers en parlement onvoldoende op orde was. Dit nooit meer, het moet echt anders. We nemen ingrijpende maatregelen om te voorkomen dat zo iets nogmaals gebeurt.'

Opleidingsbehoefte informatiespecialisten

Het probleem is helder. De onvermijdelijke vervolgvraag luidt: hoe dan? De opstellers van de rapporten kiezen voor een multidisciplinaire aanpak die de aspecten mens, techniek en informatie in samenhang benadert. Ze zetten daarbij ook zwaar in op het versterken van de positie van de menselijke actor in het digitaliseringskrachtenveld. *Open op Orde* schrijft over een opleidingsbehoefte aan informatiespecialisten, die bij uitstek als

experts bij informatiehuishoudingsvraagstukken moeten optreden en die bij het ontwikkelen en onderhouden van actuele kennis in het snel ontwikkelende vakgebied moeten worden ondersteund. Naast aanvullende kennisontwikkeling op het gebied van marketing van informatiediensten en auditing, en verdieping in recordsmanagement, datamanagement en adviesvaardigheden, is het van belang dat thema's als openbaarheid, maatschappelijke informatiebehoefte, regelgeving en verbeterde digitale toegankelijkheid hierin een plaats krijgen.

Voorbeeldgedrag collega's

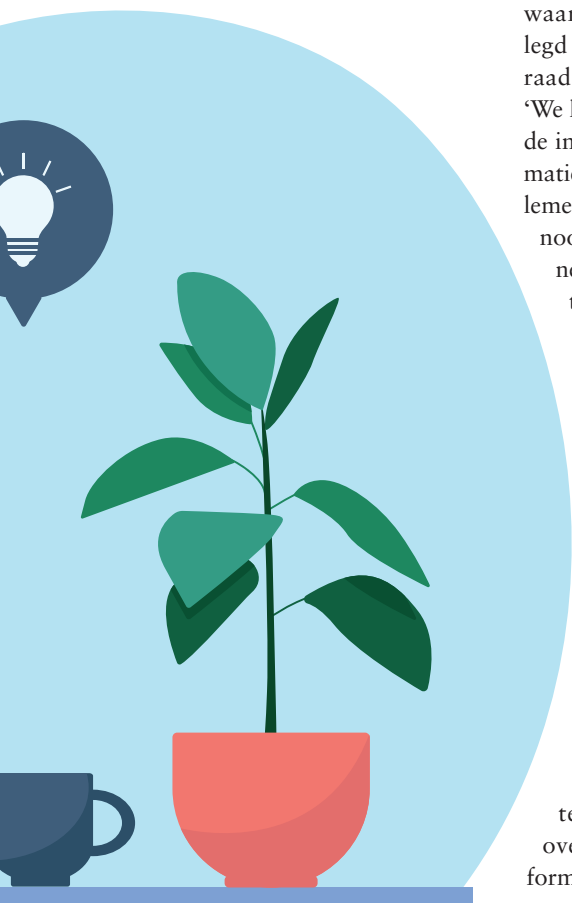
Dat de informatiespecialist dit niet in zijn of haar eentje voor elkaar kan krijgen, moge duidelijk zijn. Daarom pleiten de opstellers niet alleen voor een informatiespecialistgericht opleidingsprogramma, maar ook voor investering in opleidingen om de kennis over informatievoorziening van uitvoerend ambtenaren te verbeteren. En ook daar blijft het niet bij: omdat de informatiehuishouding pas goed functioneert als alle betrokkenen zich aan de afspraken over informatieverwerking houden, zal eenieder moeten werken aan een cultuur waarin de regels rondom informatiehuishouding worden nageleefd. Voorbeeldgedrag van collega's en managers wordt daarbij expliciet genoemd als aandachtspunt. Die urgentie moet in de hele keten van informatieverwerking worden gevoeld en doorleefd, want 'als er niet op een goede informatiehuishouding wordt gestuurd, krijgen andere taken al snel prioriteit', zo concluderen de opstellers droogjes.

Meer i-kennis opdoen

Dat een dergelijke informatiehuishouding hoge eisen stelt aan de orga-

'De rapporten pleiten ook voor investering in opleiding om de kennis over informatievoorziening van uitvoerend ambtenaren te verbeteren'

nisatie, die niet minder complex zal worden, is dan ook prominent terug te vinden in de aanbevelingen van het thema ‘Opbouwen toekomstbestendig I-vakmanschap’ in het rapport *I-strategie Rijk 2021-2025*. Daar identificeren de cio’s drie ontwikkelingen die vereisen dat de medewerkers meer ‘i-kennis’ moeten gaan opdoen:

- > meer beleid met i-implicaties (verdergaande digitalisering van de rijksdienstverlening);
- > toenemende vereisten aan de i-dienstverlening (onder andere AVG, informatiebeveiliging);
- > hogere verwachtingen van bedrijven en burgers.

Alléén door dat op orde te brengen kunnen de betrokkenen ervoor zorgen dat overheidsinformatie duurzaam toegankelijk, vindbaar, juist, volledig en betrouwbaar is, zodat de overheid haar handelen voor, tijdens en na het maken van beleid en wetgeving altijd onderbouwd kan verantwoorden, dat ze in de dagelijkse overheidsbedrijfsvoering beschikt over juiste en toegankelijke informatie, en dat ze kan zorgen voor een beter samenspel tussen Kamerleden, kabinet en ambtenaren, aldus de rijksocio’s.

Cyberweerbaarheid versterken

De bevindingen en aanbevelingen van *Open op Orde* en *I-strategie Rijk 2021-2025* worden nog eens onderstreept door de Cyber Security Raad, die de informatiehuishouding beziet vanuit het perspectief van risico’s en bedreigingen. De raad schat de impact van crises in de informatievoorziening dermate groot in, dat hij in zijn *Adviesrapport Integrale aanpak cyberweerbaarheid* de zaak nog wat scherper stelt dan de rijksocio’s en het RDDI: ‘Digitalisering biedt veel economische en maatschappelijke kansen die alleen kunnen worden verzilverd als Nederland digitaal weerbaar is. Voor het behoud van de open, vrije en wellevende samenleving is het noodzakelijk om de cyberweerbaarheid in Nederland te versterken aan de hand van een aantal gerichte investeringen.’

‘Eenieder zal moeten werken aan een cultuur waarin de regels rondom informatiehuishouding worden nageleefd’

Vervolgens noemt het rapport vijf kerncomponenten van cyberweerbaarheid die in samenhang moeten worden toegepast. Eén van die pijlers is kennis, onderzoek en ontwikkeling, waarmee de continue verbetering van kennis, expertise en bewustzijn op het gebied van cybersecurity wordt bevorderd. Hieronder vallen ook onderzoek en innovatie om toegang tot innovatieve producten en diensten te stimuleren. De raad pleit voor een integrale aanpak, waarbij het beschikbaar komen van voldoende gekwalificeerde specialisten een essentiële randvoorwaarde is. ‘Zet life long learning-programma’s op voor cybersecuritytalent en -professionals.’ De raad adviseert 32 miljoen euro uit te trekken voor het ‘zorgdragen voor voldoende gekwalificeerde cyberweerbaarheidsspecialisten voor de Nederlandse overheid en het bedrijfsleven’.

Is er aanbod?

Het belang van opleiden van informatiespecialisten én informatiewerkers om het basisniveau van verantwoorde informatieverwerking op peil te houden wordt breed gezien. Zonder een forse verbetering van de informatiehuishouding is een volgende toeslagenaffaire een kwestie van tijd. En er wordt de komende jaren fors geïnvesteerd om, zoals de cio’s schrijven, ‘de veranderkracht van digitalisering in te zetten voor een veilige en menselijke maatschappij’. De vraag is alleen: is er aanbod?

Blauwdruk voor nieuw curriculum

Met de *Inventarisatie Opleidingsmodules Informatievak* presenteren de Koninklijke Nederlandse Vereniging van Informatieprofessionals (KNVI) en de Vlaamse Vereniging voor Bibliotheek, Archief & Documentatie (VVBAD) in 2019 een overzicht van opleidingen en cursussen waarmee alle niveaus (van mbo tot academische master) worden gedekt, vanuit de breedte van de vakinhoudelijke aspecten van ‘het informatievak’. De selectie

vond plaats op basis van een eerdere inventarisatie van competenties die waren verworven bij kennisintensieve instellingen en commerciële organisaties, en die uitmondde in een opsomming van ‘benodigde en nog ontbrekende competenties in een algemeen, ongestructureerd overzicht van kennis en vaardigheden voor toekomstige informatieprofessionals’. Op basis van die competenties beoogde de *Inventarisatie Opleidingsmodules Informatievak* een blauwdruk te zijn voor een nieuw curriculum voor de opleidingen voor informatiespecialisten.

IP-opleidingen verdwenen

Dat het de beroepsverenigingen waren die deze exercitie uitvoerden, past bij een ontwikkeling waarin de vakspecialistische ‘informatiespecialistenopleidingen’ in twintig jaar tijd bijna allemaal verdwenen zijn. Zo zwaaide in 2019 de laatste IDM-student af bij Saxion, en rond die tijd stopten ook de hogescholen van Amsterdam, Den Haag en

Groningen met het curriculum Informatiedienstverlening en -management. Delen ervan werden opgenomen door aanpalende opleidingen – in het economisch (creative business/communicatie) of het technisch domein (ICT). Een gespecialiseerde opleiding, gericht op het scholen van hbo'ers die zich bezighouden met het oplossen van informatieproblemen in het krachtenveld tussen informatie, informatiesysteem en informatiegebruiker, bleek om allerlei redenen niet langer levensvatbaar.

Systeemoverstijgend onderwijs

De *Inventarisatie Opleidingsmodules Informatievak* lost het vraagstuk van de definitie van het informatievak niet op, maar omschrijft wel globaal het gebied waarop de opleiding zich zou moeten richten: 'Volgens de respondenten van het behoefteonderzoek worden bij huidige werknemers, naast vakinhoudelijke kennis en onderzoeksvaardigheden, onder andere

kennis van ICT, projectmanagement en -processen, managementvaardigheden en proactiviteit het meest gemist. Om te kunnen inspelen op actuele ontwikkelingen in de maatschappij en op nieuwe manieren van omgaan met informatie, is er ook behoefte aan "systeemoverstijgend onderwijs" en een interdisciplinaire en multidisciplinaire aanpak. Zo kent het informatievak binnen het bredere opleidingsveld belangrijke raakpunten met ICT, wiskunde, informatica, artificiële intelligentie, data science, digital humanities, rechten, sociologie, geschiedenis, bedrijfsbeheer en -management, economie, media en communicatie.'

Op deze waaier van onderwerpen is de *Inventarisatie Opleidingsmodules Informatievak* gestart, met als resultaat een database met het indrukwekkende aantal van ruim driehonderd opleidingen en cursussen die inspelen op de behoeften van de bibliotheek- en archiefsector en het bredere domein van functioneel informatiebeheer.

'De CSR adviseert 32 miljoen euro uit te trekken voor het zorgdragen voor voldoende gekwalificeerde cyberweerbaarheidsspecialisten'

'Een gespecialiseerde opleiding gericht op het oplossen van informatieproblemen bleek om allerlei redenen niet langer levensvatbaar'

Vraag en aanbod verbonden?

Het lijkt erop dat de discussie over de definitie van het vakgebied van de informatieprofessional bij de rijksoverheid inmiddels een voorlopige uitkomst heeft gekregen: in *Open op Orde* wordt precies de gedeelde verantwoordelijkheid tussen informatieprofessional en informatiewerker benadrukt die in het huidige tijdsgewricht bij een grote organisatie als de rijksoverheid, met wettelijke verplichtingen op het gebied van de informatiehuishouding, aan de orde is. Daarin is voor de informatiespecialist een rol weggelegd als expert-adviseur die de medewerker bijstaat bij het naleven van de richtlijnen en methoden, en die de organisatie een spiegel voorhoudt bij het nemen van beslissingen over de inrichting van informatiesystemen die een zorgvuldige informatiehuishouding mogelijk maken (of frustreren). Daartoe zijn de benodigde kenniscomponenten benoemd in de inventarisatie uit 2019 van KNVI en VVBAD. Een opleider in het informatievak zal zich hierop kunnen oriënteren, en kan daarmee zowel de opleidingen voor de private als voor de publieke sector vormgeven, aangezien alle organisaties gebruikmaken van vergelijkbare informatie-infrastructuren. Dat het vormen van een generiek curriculum op basis daarvan geen sinecure is, werd met de inventarisatie al fijntjes aangetoond. Aan de hand van de casus rijksoverheid is voor een integrale aanpak een mooie inspiratiebron beschikbaar.

Waar een organisatie zelf een visie op haar informatiehuishouding heeft ontwikkeld, kan de zoektocht naar een generiek curriculum wellicht worden omzeild. Vertrekkend vanuit maatschappelijke waarden, met de focus op verantwoorde informatiehuishouding en ingebed in de taakstelling van de organisatie, kunnen zowel informatieprofessionals als informatiewerkers met het bestaande, gerichte modulaire aanbod zeer goed in staat worden geacht om hun kennis en kunde actueel te houden.

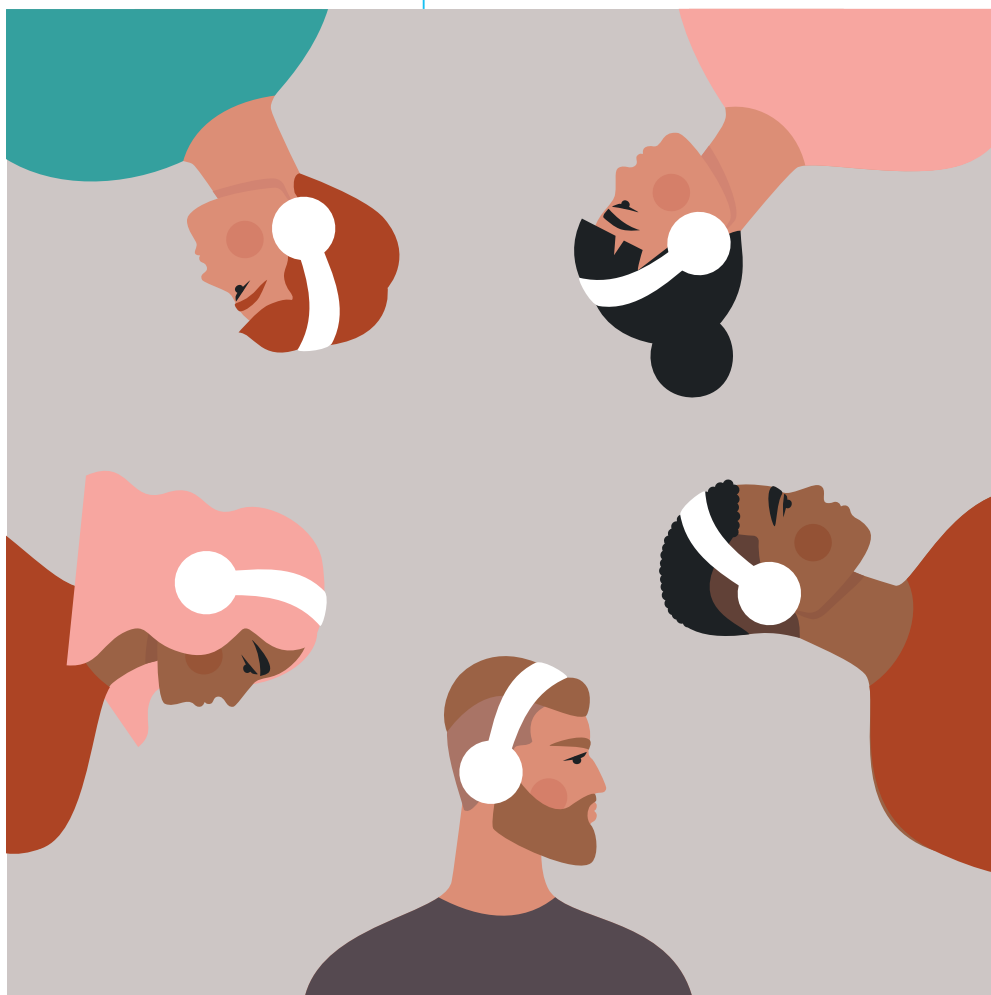
In het archief op informatieprofessional.nl vind je dit artikel inclusief alle linkjes en bronnen.

Peper 2 is live: zoeken en vinden met Eric Sieverts

De tweede aflevering van Peper, de podcast van IP en KNVI over de informatiehuishouding van je organisatie of bedrijf én die van jezelf, is live. Daarin komt de nestor van het informatievak aan het woord, Eric Sieverts, die met ingang van 2022 na ruim twintig jaar stopte als redacteur van IP, maar nog steeds volop bezig is als (mede) organisator van de VOGIN-IP-lezing.

Ruim twintig jaar was Eric Sieverts actief in de redactie van IP. Hij dacht mee over de inhoud, en schreef er regelmatig artikelen en columns voor, zeer gewaardeerd door de makers en lezers van het blad, dat intussen ook alweer 26 jaar bestaat. Begin 2022 stopte hij ermee, en intussen is hij alweer geruime tijd gepensioneerd, maar ook nog steeds actief als (mede) organisator van de VOGIN-IP-lezing. De laatste editie van het evenement is net geweest als dit blad op de deurmat valt. De tiende aflevering, tijd voor een feestje én voor een terugblik op zoeken en vinden volgens Sieverts, een thema van de VOGIN-IP-lezing en eveneens een belangrijke activiteit van de informatieprofessional.

Het evenement is destijds van de grond getild om mensen bij te spijkeren over de ontwikkelingen in nieuwe technologie en hoe zij handig kunnen zoeken in online informatiebronnen. 'Dit is echter al eind jaren zeventig, begin jaren tachtig begonnen toen internet er nog niet was, maar al wel allerlei databestanden met informatie over publicaties van artikelen doorzoekbaar waren', vertelt Sieverts tijdens de pod-

cast. ‘Vanuit VOGIN (de Nederlandse Vereniging van Gebruikers van Online Informatiesystemen, nu Stichting VOGIN, red.) zijn toen cursussen ontwikkeld om mensen te leren omgaan met online informatie. Je had natuurlijk ook een bibliothecarissenvereniging, maar die werd door de mensen die met online bezig waren een beetje ouderwets gevonden, dus zijn ze voor zichzelf begonnen.’

Fysicus en informatieprofessional

Zelf startte Sieverts begin jaren tachtig als informatieprofessional. ‘Ik was fysicus en deed zelf onderzoek, en daarvoor zocht ik in die tijd in gedrukte indexen naar publicaties. Daarnaast kwamen artikelen ook vanzelf naar me toe doordat ik de mensen kende die in hetzelfde vakgebied bezig waren en zij geregeld preprintjes van hun publicaties naar mij stuurden. Allemaal nog gewoon op papier. Ik ben op een gegeven moment anderhalf jaar in de Verenigde Staten gaan werken als postdoc, en daar maakte ik kennis met online zoeken in databestanden met in mijn geval natuurkundepublicaties. Toen ik terug in Nederland niet direct een onderzoeksplan kon vinden, kwam er toevallig een advertentie voorbij voor een baan bij de universiteitsbibliotheek van de Universiteit Utrecht, waar ze iemand zochten die dat online zoeken voor betawetenschappers kon doen. Ik heb me daar een beetje in gebluft: ‘Ik heb er in Amerika naast gezeten, dus ik kan dat wel.’ Sindsdien zit ik in het vak, dat ik ontzettend leuk vind, nog steeds, en ik ben er tot mijn pensioen en zelfs erna mee bezig gebleven.’

Knowledge graphs

In de eerste jaren hielp Sieverts anderen met zoeken. ‘In de latere jaren, toen eenmaal de mensen zelf konden zoeken omdat het op een veel goedkopere en gebruikersvriendelijke manier werd aangeboden, ben ik voor mijn werk bij de UU meer de kant opgegaan van het aanbieden van zoeksystemen. Dus hoe maak je eigen zoeksystemen die handiger zijn voor de gebruiker dan wat standaard geleverd wordt.’

Wat heb je nodig om de informatie te kunnen vinden die je zoekt? ‘Als je

wilt weten wat er over een bepaald onderwerp te vinden is, tik je een zoekterm(en) in waarvan jij denkt dat het een goede term is om dit onderwerp te omschrijven. Dan is het natuurlijk de vraag of het in het systeem ook met die term beschreven is. Dat was in het begin nog wel een probleem, maar intussen zijn er systemen die kunnen herkennen: bij *dit* woord hoort *die* officiële term waarmee de makers van de bestanden de artikelen hebben geïndexeerd. Dat is de laatste jaren nog weer sterk verbeterd doordat er knowledge graphs ontwikkeld zijn, waarin veel meer relaties tussen begrippen op allerlei terreinen kunnen worden gelegd.’

Waar ga ik zoeken?

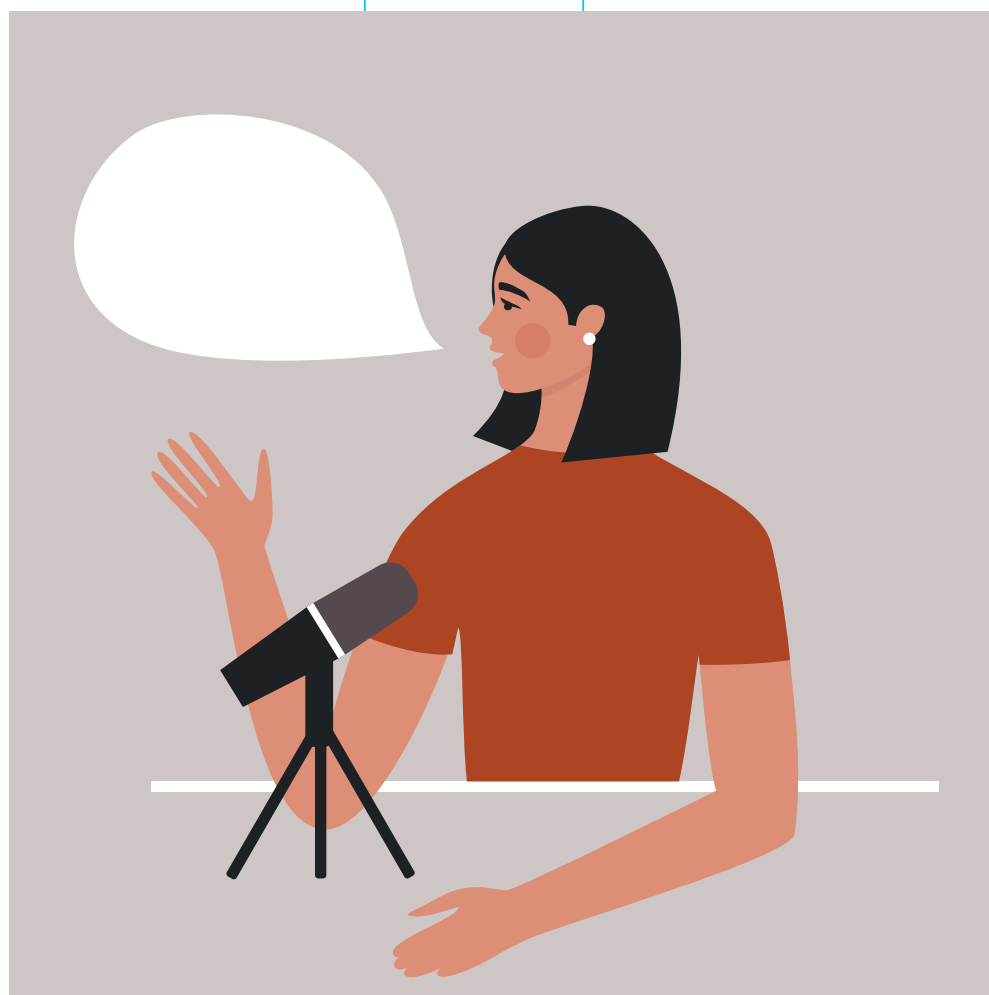
Er wordt nog steeds gewerkt met thesauri die af en toe worden geüpdatet, maar het is de vraag of we die kant verder blijven opgaan, zegt Sieverts. ‘Want artificiële intelligentie maakt

‘Er wordt nog steeds gewerkt met thesauri die af en toe worden geüpdatet, maar het is de vraag of we die kant verder blijven opgaan’

het voor moderne zoeksystemen steeds makkelijker om publicaties te vinden zonder van die officiële termen gebruik te maken, en ook zonder dat die publicaties al geïndexeerd met speciale termen ontsloten zijn.’

Belangrijker is nu meer de selectie: waarin ga ik zoeken, vervolgt hij. ‘Als je voor een database als Medline kiest, dan weet je: ik vind sowieso wetenschappelijke medische literatuur. En Google Scholar is weliswaar van Google, maar dit bedrijf stopt in Google Scholar alleen maar wetenschappelijke publicaties. Dat is dus al een voorkeuze, en je kunt vervolgens losgaan met zoektermen en inderdaad vinden wat je zoekt. Het is een beetje vloeken in de kerk, maar dan heb je die thesaurus eigenlijk niet meer nodig.

Google is niet meer gewoon een zoekmachine die domweg zoekt op het woord dat jij intikt; er zit AI en machine learning achter, waarmee op basis van jouw zoekverleden en op basis van

Informatiehuishouding op scherp

Hoe draag je als professional bij aan de informatiehuishouding en digitale transformatie van je organisatie of bedrijf? En hoe is het met je eigen informatiehuishouding gesteld? Je hoort het tijdens Peper, de podcast van vakblad IP en KNVI. Een-op-eengesprekken over werken en leven in

de *information society*. Open, pittig, een beetje (zelf)kritisch en informatief. Elke maand een nieuwe aflevering.

Interviewer: Tom Dalderup.

Tip voor een interessant onderwerp en/of een kandidaat? Mail naar redactie@informatieprofessional.nl.

de termen die je intoetst geprobeerd wordt te achterhalen wat je *eigenlijk* bedoelt. Wat je intentie is. *User intent* is waar steeds meer zoekmachines zoals Google, maar ook Bing en Yandex, zich op oprichten.'

Ontwikkelingen in het vak

Dit is een van de ontwikkelingen die Sieverts heeft zien langskomen, ook als item tijdens de VOGIN-IP-lezing, zo vertelt hij tijdens de podcast. 'Verder zie je natuurlijk een andere manier van hoe mensen met informatie omgaan.

Denk aan de sociale media die hun intrede deden, waarbij je zelf materiaal op internet kon zetten, en de zoeksystemen die daar gebruik van maakten. Daaruit bleek al snel dat niet alle informatie even betrouwbaar is. Nu zijn we voortdurend bezig met fenomenen als fakenews en factchecking, zeker met de oorlog in Oekraïne, maar acht jaar geleden was dit ook al aan de orde. We hebben daarom op een gegeven moment workshops factchecking in het VOGIN-IP-programma opgenomen, en lezingen over fakenews. Dat is

'Nu zijn we voortdurend bezig met fakenews en fact-checking, zeker met de oorlog in Oekraïne, maar acht jaar geleden was dit ook al aan de orde'

eigenlijk een constante gebleven. Verder hebben we sinds een aantal jaren veel contact met Bellingcat, die bezig zijn met een heel andere manier van informatie bovenhalen: niet alleen via internet maar ook informatie uit meer obscure bronnen die niet echt geproduceerd is met het doel om beschikbaar te stellen, maar die je wel kunt gebruiken. Open source informatie dus – dat heeft Bellingcat helemaal op de kaart gezet, onder andere met het onderzoek naar de MH17-ramp.' Hij noemt reverse image search, waarbij je niet op zoektermen maar op een plaatje zoekt. Dat beeld is dan elders in een of ander systeem te vinden, of althans iets wat daar visueel op lijkt. 'Dat soort tools is veel beter geworden de laatste vijf, zes jaar. Er is ook steeds meer informatie digitaal aanwezig waarvan je niet meteen verwacht dat die er zal zijn. Mensen maken bijvoorbeeld in oorlogssituaties zelf foto's en filmpjes met hun mobiele telefoon en stellen die beschikbaar.'

Zoektip

Heeft hij nog een persoonlijke zoektip om net even sneller tot goede resultaten te komen? Die heeft Sieverts wel: 'Ik heb dit niet zelf bedacht, maar het is iets wat ook een zoekexpert als Henk van Ess altijd als tip meegeeft: denk niet vanuit je vraag, maar denk vanuit het verwachte antwoord. Dus formuleer je vraag zoals die in een antwoord op jouw vraag zou staan. In welke woorden en in welke volgorde van woorden zou die vraag gesteld zijn, want ook de volgorde waarin jij je zoekterm intikt, wordt door zoekmachines meegenomen bij het wegen van de ranking van de relevantie van je zoekresultaten.'

De hele podcast kun je beluisteren op Spotify onder '#030: Peper: Zoeken en vinden met Eric Sieverts'.

> In de volgende IP lees je een verslag van de VOGIN-IP-lezing 2022 van 11 mei; vogin-ip-lezing.net.

Harvesten in de jungle

**Frank
Huysmans**

Bijzonder hoogleraar
Information Society aan
de UvA en zelfstandig
onderzoeker en adviseur
bij WareKennis

Je bent een goed mens. Je wilt websites archiveren voor het nageslacht. Mag dat? Maar natuurlijk! Mits je rekening houdt met de grondrechten, het auteursrecht, de naburige rechten, het databankenrecht, het strafrecht, het recht op privacy en op gegevensbescherming en het aansprakelijkheidsrecht. Een tamelijk ontzuisterende opsomming. Nog voor je een pixel hebt veiliggesteld, heb je de halve Zuidas als crediteur in je boekhouding (à 300 euro per uur ex btw).

Op verzoek van de rijksoverheid schreef een groep informatiejuristen en -wetenschappers vorig jaar een rapport over webharvesting. Doel was het bieden van rechtszekerheid aan organisaties die het Nederlandse deel van het wereldwijde web voor toekomstige

‘SUCHO is exemplarisch voor de kracht van digitale netwerken in noodsituaties. In minder dan geen tijd is er een wereldwijd reddingsteam operationeel’

generaties willen bewaren. Afhankelijk van welke keuzes je maakt in het selecteren, binnenhalen, bewaren en ontsluiten, krijg je met de genoemde rechtsgebieden te maken. Een dikke honderdvijftig pagina's verder ben je een stuk wijzer over wat wel en niet mag. Je weet dan dat er heel veel niet mag. En dat je voor de rechter nat kunt gaan met dat kleine beetje dat waarschijnlijk wel mag, want gehinderd door minder diepgravende kennis van de materie, legt een rechter de wet soms toch anders uit dan een rechtswetenschapper.

Begin maart las ik voor het eerst over een bont internationaal gezelschap van informatiewerkers dat in allerijl bezig was Oekraïense websites te redden voor de fysiek en digitaal oprukkende Russische hordes. Met het rapport nog in mijn achterhoofd was mijn eerste reactie: dat mag helemaal niet! Ik kreeg althans niet de indruk dat de vrijwilligers van SUCHO, Saving Ukrainian Cultural Heritage Online, bezig waren de rechthebbenden netjes om schriftelijke toe-

stemming te vragen alvorens de producten van hun geest op de servers van het Internet Archive te stallen.

Gelukkig gaf mijn tweede reactie de eerste vlug haar verdiende nekschot. Nood breekt wet. In oorlogstijd gaat de moraal boven de dienstklopperij. Vergeet niet dat in vredetijd een gewaardeerd bedrijf als Google onder het motto ‘Don’t be evil’ auteursrechtelijk beschermde boeken scande en doodleuk op het web zette. (En dan hebben we het nog niet over het geautomatiseerd schenden van het briefgeheim in Gmail.) SUCHO is exemplarisch voor de kracht van digitale netwerken in noodsituaties. In minder dan geen tijd is er een wereldwijd reddingsteam operationeel. David Weinberger benoemde in zijn boek *Too Big To Know* uit 2011 de kenmerken van zo'n netwerk. Het is groot en divers, maar ook weer niet té divers. Het bestaat uit mensen met elkaar aanvullende deskundigheden en met voldoende overlap daartussen om elkaars bijdragen op waarde te kunnen schatten. Naast experts zijn er ook leken die gewoon hun handen willen laten wapperen. En er is weinig hiërarchie: men staat open voor discussie om gaandeweg uit te vinden welke werkwijze de beste is. Want in een jungle zijn de wetten van de jungle zo gek nog niet.

> *Onderzoek naar de juridische basis van webarchivering:* bit.ly/rapport-webharvesting
> *Guerillawebarchivering en -databasearchivering in oorlogstijd volgens SUCHO:* washingtonpost.com/technology/2022/04/08/ukraine-digital-history/

Waarden als harnas tegen de **ruwe randjes** van digitalisering

Inclusie, digitale soevereiniteit, privacy en publieke toegang tot informatie. Met het statement *Publieke Waarden UKB* lieten de Nederlandse universiteitsbibliotheken en de nationale bibliotheek KB, verenigd in UKB, begin dit jaar weten voor welke publieke waarden zij zich hard willen maken in hun dienstverlening. Hoe krijgt dit vorm in de praktijk? Twee betrokkenen – Ingrid Wijk en Marc van den Berg – vertellen.

Anneke de Maat

Freelance redacteur
en tekstschrijver

Ingrid Wijk:

'We moeten de nieuwe generatie leren om kritisch en onafhankelijk te denken'

Digitalisering brengt de maatschappij en de bibliotheken veel nieuwe mogelijkheden, maar het heeft ook een keerzijde: ze zet publieke waarden als vrije informatievergaring en betrouwbaarheid van informatie onder druk, zegt UKB-bestuurslid Ingrid Wijk, directeur van de Universiteitsbibliotheek Maastricht. Samen met enkele UKB-leden stelde ze daarom het statement *Publieke Waarden UKB* op. 'Als publiek gefinancierde instellingen hebben de Koninklijke Bibliotheek en de universiteitsbibliotheeken de taak om de resultaten van wetenschappelijk onderzoek voor zo veel mogelijk mensen toegankelijk te maken', vertelt ze. 'Niet alleen wetenschappelijke literatuur, maar bijvoorbeeld ook onderzoekdata en erfgoedcollecties. Dit draagt bij aan vrije informatievergaring en is de basis voor vrije meningsvorming. UKB zal

ook de komende jaren op de bres staan voor open science. Voor bijvoorbeeld open access trekken we zo veel mogelijk in UKB-verband op bij onderhandelingen met uitgevers over licenties. Mogelijk ingegeven door de enorme publicatiedruk – "publish or perish" – wordt te gemakkelijk met auteursrecht omgegaan. We moeten als bibliotheken nu soms rechten terugkopen die door onze onderzoekers aan uitgevers zijn weggegeven. UKB zet zich verder in voor het FAIR maken van onderzoekdata: vindbaar, toegankelijk, interoperabel en herbruikbaar voor iedereen, van wetenschappers en burgers tot ondernemers en maatschappelijke organisaties.'

Afhankelijkheid commerciële partijen

Digitalisering heeft helaas ook geleid tot toenemende afhankelijkheid van commerciële marktpartijen, zoals

'Educourses maakt open leermaterialen door goede metadata beter vindbaar via een veilig platform, en herbruikbaar voor collega-docenten'

uitgevers en techbedrijven, vervolgt Wijk. 'Dat leidt tot restricties in de toegang tot informatie. Zo is bijvoorbeeld de prijs van academic textbooks heel hoog. Daarbij stellen uitgevers ook nog eens limieten aan het aantal gebruikers en het aantal keer dat je de boeken mag printen. UKB zet zich daarom in voor open digitale leermaterialen. In 2021 heeft de werkgroep Bibliotheken Open & Online Onderwijs, een samenwerkingsverband van SURF, UKB en hogeschoolbibliotheeken, het platform voor (open) digitale leermaterialen Educourses gelanceerd. Dit maakt open leermaterialen door goede metadata beter vindbaar via een veilig platform, en herbruikbaar voor collega-docenten. We werken nu aan het promoten ervan.'

Betrouwbaarheid informatiebronnen

Vanwege de groeiende desinformatie door bots en de opkomst van deep-fakes vindt Wijk ook het versterken en uitbreiden van het onderwijs in informatievaardigheden belangrijk. 'De KB zet zich in voor leesbevordering, en de universiteitsbibliotheeken voor het leren zoeken naar en het leren beoordelen van de betrouwbaarheid van informatiebronnen. We moeten de nieuwe generatie leren om kritisch en onafhankelijk te denken. Het is belangrijk dat studenten onderscheid kunnen maken tussen een kwaliteitsoordeel en een waardeoordeel. Iets kan feitelijk juist zijn, maar toch bij verschillende mensen verschillende gevoelens oproepen vanwege verschillende persoonlijke referentiekaders.'

Conserveren van erfgoed

De publieke waarden waar UKB zich sterk voor maakt, sluiten ook aan bij een aantal doelen van de 17 Sustainable Development Goals van de Verenigde Naties. Doel 11 draait om het veiligstellen van cultureel erfgoed. Wijk: 'UKB werkt volop aan het conserveren en duurzaam beschikbaar

'We digitaliseren onder andere om samenhang te creëren tussen collecties en deze nog beter bruikbaar te maken voor onderzoek en onderwijs'

stellen van het erfgoed in de bibliotheken voor zo veel mogelijk mensen – van onderzoekers en studenten tot burgers. Digitalisering speelt daar een rol in, maar het doel is niet om alles uit die collecties digitaal beschikbaar te maken. Dat gebeurt heel gericht. Ten eerste digitaliseren we objecten die vanwege de kwetsbaarheid maar door een beperkt aantal mensen kunnen worden gebruikt. Zo hebben we bij de UB Maastricht oude reisboeken die in het onderwijs worden ingezet. Als studenten die boeken jaar na jaar gebruiken, overleven ze het niet, dus digitaliseren we ze.’

Samenhang door linked open data

‘Ten tweede digitaliseren we om samenhang te creëren tussen collecties en deze nog beter bruikbaar te maken voor onderzoek en onderwijs’, vervolgt Wijk. ‘Er is ontzettend veel erfgoedmateriaal verdeeld over verschillende instellingen. Soms is het aan een persoon of instelling gerelateerde erfgoed verdeeld over een aantal instellingen. De UB Maastricht heeft bijvoorbeeld brieven, handschriften en de bibliotheekcollectie van de Maastrichtse dichter en schilder Pierre Kemp, terwijl het Sociaal Historisch Centrum Limburg en het Letterkundig Museum in Den Haag collecties hebben die weer andere aspecten van Kemp belichten.

Je wilt dat onderzoekers en burgers kunnen zien wat er allemaal waar aanwezig is. Als je dat samenbrengt, kun je samenhang creëren en nieuwe verhalen vertellen. We werken in UKB-verband aan het verbinden van die collecties met nieuwe technologieën als linked open data. Je kunt ook geodata toevoegen. In het geval van Pierre Kemp is dat interessant omdat hij ook loonadministrateur was in de mijnindustrie. De UB's van Maastricht, Leiden en Delft doen mee aan het project

Verbonden erfgoed van bibliotheken. We gaan samen met de andere deelnemende bibliotheken onze data koppelen via linked open data en duurzame identifiers gebruiken.’

Van wie zijn de metadata?

Wijk ziet dat het voor bibliotheeksystemen nog een uitdaging is om verbindingen te maken tussen de collecties van bibliotheken en andersoortige instellingen. ‘Systeemleveranciers zoals OCLC zorgen ervoor dat (inter)nationale bibliotheekcollecties goed verbonden en doorzoekbaar zijn, maar nu moet het bibliotheekstelsel communiceren met andersoortige systemen. Terwijl het gaat om het openstellen van metadata gemaakt met publiek geld, ontstaat er nu ook discussie over van wie de bibliotheekcollectiemetadata zijn. Wie mag er een nieuw product mee maken? Binnen UKB gaan we hierover in gesprek in de werkgroepen Bijzondere Collecties en Innovatieve Digitale Bibliotheek. Als UKB streven we ook naar digitale soevereiniteit. We willen waar mogelijk opensourcesoftware gebruiken om niet of minder afhankelijk te zijn van commerciële partijen. Bij de UB Maastricht is open source ook het uitgangspunt en werken we bijvoorbeeld met Wikidata en Omeka.’

Diverse en inclusieve collecties

Ook waarden als diversiteit en inclusie staan op de UKB-agenda, zegt Wijk tot slot. ‘We streven ernaar meerdere perspectieven op collecties te geven zonder waardeoordelen. Domeinspecialisten binnen alle UB's updaten regelmatig de collectieprofielen samen met de opleidingen en onderzoeksinstituten. We kijken of de collecties de wetenschappelijke *state of affairs* voldoende weerspiegelen en willen met de collecties bijdragen aan het maatschappelijke en wetenschappelijke debat.’

Marc van den Berg:

‘We gebruiken alleen AI-toepassingen waarbij op cruciale punten menselijk toezicht is’

‘De datasets die met AI kunnen worden doorzocht moeten zo min mogelijk *biased* zijn. Dat betekent met terugwerkende kracht collectiveren’

‘Zelf maak ik geen deel (meer) uit van het UKB-bestuur’, vertelt Marc van den Berg, hoofd Innovatie & ICT bij de KB (en per 1 juni met pensioen), maar hij was wel betrokken bij het opstellen van het statement *Publieke Waarden UKB*. ‘Een mooie manier om zo’n statement concreet in te zetten is om het onderdeel te maken van elke UKB-vergadering. Bij elk agendapunt zou je je af moeten vragen: “Hoe draagt dit bij aan onze publieke waarden en in welke mate?” De KB – en ook een van de universiteitsbibliotheken – gaat het statement gebruiken als kader bij het opstellen van het nieuwe beleidsplan. En wat mij betreft gebruiken we het als uitgangspunt bij alle nieuwe diensten en technologieën die we ontwikkelen en inzetten, en toetsen we regelmatig of ons beleid en onze dienstverlening nog stroken met onze UKB-waarden. Zo voeg je de daad bij het woord.’

AI niet zonder gevaren

‘Wij zetten bij de KB artificial intelligence (AI) in voor onder andere automatisch metadateren om zo de toegankelijkheid tot informatie voor burgers

te vergroten', zegt Van den Berg. 'Toen we hiermee enkele jaren geleden aan de slag wilden gaan, realiseerden we ons dat AI veelbelovend is, maar niet zonder gevaren. AI kan tot *bias* leiden en schakelt het menselijk oordeel uit. Daarom hebben we bij de KB voorwaarden opgesteld voor "verantwoord gebruik van AI door bibliotheken". Dit document maakt nu onderdeel uit van het statement *Publieke Waarden UKB*. Belangrijke uitgangspunten zijn het borgen van inclusie, transparantie (uitleg over hoe het algoritme werkt), onpartijdigheid (AI mag niet beogen het gedrag of denken van mensen te beïnvloeden), toezicht: "No human, no AI", en het respecteren van privacy.'

Niet representatief voor geheel

Van den Berg illustreert hoe AI kan botsen met inclusie: 'De KB heeft een gigantische en veelgebruikte set tekstdata uit gedigitaliseerde boeken, kranten en tijdschriften. Die wordt veel gebruikt door geesteswetenschappers en sociale wetenschappers. Zo heeft een researcher in residence onlangs gekeken of je de oorsprong van stadsontwikkeling kunt terugvinden in de manier waarop kranten over steden schreven. Door het inzetten van AI als tool is zo'n groot-schalig onderzoek nu mogelijk, maar het is niet zonder problemen, want onze krantencollectie is een weergave van wat de KB heeft kunnen verzamelen: boeken en kranten gericht op mensen die konden lezen en die het aanschaffen ervan konden betalen. Onze KB-collectie met 3,5 miljoen gedrukte titels presenteert echter niet heel Nederland. Zo zijn er veel minder publicaties verzameld uit overzeese koloniale gebieden.'

'No human, no AI'

De KB vindt het belangrijk om ervoor te zorgen dat de datasets die met AI kunnen worden doorzocht zo min mogelijk *biased* en zo veel mogelijk inclusief zijn. Dat betekent dat er met terugwerkende kracht moet worden gecollectieerd. Van den Berg: 'Je moet weten

waar de gaten zitten in je collectie en die niet zelf gaan opvullen, maar dat laten doen door de degenen die er verstand van hebben: dat zijn de mensen uit die (ondervetegenwoordigde) groep of gemeenschap zelf. Hiervoor is in Amerika de OF/BY/FOR ALL-methode (ofbyforall.org) ontwikkeld. Voor het programma Indisch Erfgoed Digitaal werkt de KB nu samen met mensen met wortels in voormalig Nederlands-Indië.' Maar ook met het betrekken van ondervetegenwoordigde groepen kun je niet alles oplossen, benadrukt Van den Berg. 'Als je de kranten van de jaren dertig leest, krijg je een vreemd beeld van joden. Dat kun je niet rechtzetten met AI. Je moet je ervan bewust zijn dat wat je de machine voert ook bepalend is voor het zoekresultaat. Bij de KB ontwikkelen en gebruiken we daarom alleen AI-toepassingen waarbij op cruciale punten menselijk toezicht is. "No human, no AI".'

Vuist maken tegen bigtech

De Nederlandse universiteiten en andere onderwijsinstellingen zijn zich nu zowel binnen UKB als binnen SURF aan het verenigen om samen een vuist te maken tegen de bigtech. Ze willen studenten en medewerkers een veilige digitale leer- en werkomgeving bieden. Door de toegenomen afhankelijkheid van grote commerciële partijen en platforms is het steeds lastiger om UKB-waarden als veiligheid, privacy, transparantie en digitale soevereiniteit te borgen. Van den Berg was ook betrokken bij de discussie over publieke waarden binnen SURF en vindt vooral digitale soevereiniteit belangrijk. 'Het moet niet zo zijn dat je, voordat je een dienst mag gebruiken, je hele hebben en houwen aan persoonlijke gegevens moet weggeven. Je moet zelf kunnen bepalen met wie je welke data deelt, voor welk doel en voor hoe lang. Als we ons eerst op nationaal en daarna ook op Europees niveau verenigen, maken we een kans en kunnen we meer zelf de voorwaarden gaan bepalen bij het afsluiten van contracten met de

'Als je de kranten van de jaren dertig leest, krijg je een vreemd beeld van joden. Dat kun je niet rechtzetten met AI'

> *Het statement Publieke Waarden UKB kun je lezen op ukb.nl/nieuws/ukb-spreekt-zich-uit-over-publieke-waarden/, meer informatie over UKB op ukb.nl.*

> *In het archief op informatie-professional.nl vind je dit artikel inclusief alle linkjes.*

grote commerciële partijen. Kijk naar de Europese privacywet, de General Data Protection Regulation (GDPR): ondanks alle bureaucratie die erbij komt kijken, is dat wel een succes. Bij SURF zijn driehonderd organisaties aangesloten, en de marktkracht van Europa is groot. Als we ons verenigen, kunnen we bij de wereldspelers afdwingen dat ze meer rekening houden met de publieke waarden.'

Alternatief voor Google Analytics

De KB en SURF zijn aangesloten bij PublicSpaces, een initiatief van de VPRO dat onderzoekt hoe publieke organisaties hun afhankelijkheid van sociale platforms kunnen verminderen. 'Het idee is om een veilige publieke online ruimte te realiseren waar je zelf kunt bepalen wat er met je data gebeurt. Een van de principes van PublicSpaces is de "digitale spoelkeuken". Alle nieuwe dingen die je doet, toets je aan je kernwaarden. Zo heeft de KB net haar website vernieuwd en besloten niet meer te gaan werken met Google Analytics. De inzet hiervan is mogelijk in strijd met de Algemene verordening gegevensbescherming (AVG), en daarom wordt Google Analytics wellicht binnenkort verboden door de Autoriteit Persoonsgegevens. PublicSpaces wacht dit niet af en gaat op zoek naar alternatieve analytics tools door een challenge te organiseren.'

De KB bedient als organisatie drie domeinen: erfgoed, wetenschap en het openbare bibliotheekveld. In elk van die velden voeren verschillende sets publieke waarden de boventoon, besluit Van den Berg. 'Als het gaat om publieke waarden in het wetenschapsdomein, gaat de KB zich de komende jaren vooral inzetten voor open science, FAIR data, toegang tot wetenschappelijke resultaten voor zo veel mogelijk mensen en organisaties (bijvoorbeeld burgers, mkb en niet-wetenschappelijke professionals zoals docenten), en brede maatschappelijke deelname aan wetenschap (citizen/societal science).'

Vakblad IP volgt de wording van de Universiteitsbibliotheek (UB) van de Universiteit van Amsterdam (UvA). Eens per kwartaal wordt een thema rondom de bouw belicht. In dit nummer deel 5: de collectie.

Van naar **magazijn** **etalage**

Project: nieuwe Universiteitsbibliotheek UvA (bit.ly/nieuweUB-UvA)

Gestart in: september 2019

Einddatum: ergens in 2024

Aantal dagen tot oplevering: circa 1100

Architect: MVSA Architects en Architectenbureau J. van Stigt

Boekenkasten met entresol.

*From the heart of this dark, evacuated campus
I can hear the library humming in the night,
a choir of authors murmuring inside their books
along the unlit, alphabetical shelves, ...*

– Books by Billy Collins

In: Poetry vol. 152, No. 1 (Apr., 1988), p. 22

Wie in 2024 de nieuwe universiteitsbibliotheek van de UvA bezoekt, vindt op de bovenste verdiepingen meer dan 6,5 kilometer aan boeken, tijdschriften en andere materialen. In de gerenoveerde zalen van de voormalige Tweede Chirurgische Kliniek, waar ooit patiënten werden verpleegd, kunnen bezoekers voortaan grasduinen in een ruime en rijke geesteswetenschappelijke collectie. Van archeologische opgravingsrapporten tot de romans van Toni Morrison, van handboeken over gebarentaal tot dichtbundels met Arabische poëzie.

Eén collectie geesteswetenschappen

De komst van de nieuwe UB op het Binnengasthuisterrein vormt het voorlopige eindpunt van een ontwikkeling die meer dan dertig jaar geleden is ingezet. Sinds de jaren negentig van de vorige eeuw zijn de tientallen oplei-

Wilma Goossen

Afdelingshoofd
Binnenstad/dienst-
eigenaar Klanten-
service bij de UvA

dingsbibliotheek van de Universiteit van Amsterdam, de zogenaamde instuutbibliotheek, langzaam maar zeker samengevoegd tot faculteitsbibliotheek. Een karakteristiek onderdeel in het huisvestingsbeleid van de UvA is de situering van een bibliotheekvoorziening op elk van de vier stadscampussen.

In 2024 wordt een laatste stap gezet in de totstandkoming van één collectie geesteswetenschappen op de stadscampus voor geesteswetenschappen: het Universiteitskwartier. De collecties van de bibliotheek van het P.C. Hooft-huis (circa 150.000 banden) en van de UB Singel (100.000 banden) worden dan samengevoegd en 'ingehuisd' in de nieuwe UB. Ook de bibliotheek van het Centre for Latin American Research and Documentation (CEDLA) zal in het nieuwe pand worden ondergebracht. Voor erfgoedcollecties kunnen medewerkers, studenten en bezo-

kers terecht bij het op een steenworp afstand gelegen Allard Pierson.

Aantrekkelijk presenteren

In de nieuwe bibliotheek wordt de collectie geesteswetenschappen zichtbaarder dan voorheen. Waar de collectie op de huidige locaties vooral in magazijnopstelling staat, kent de nieuwe UB boekenwanden tot aan het plafond. In de 22 voormalige ziekenzalen zijn entresols aangebracht, zodat ook de allerhoogste planken bereikbaar zijn. In het midden van de zalen bevinden zich studieplekken die riant uitzicht bieden op de gevulde boekenkasten.

Bij het ontwerp van de boekenkasten is rekening gehouden met de wens om collecties zo aantrekkelijk mogelijk te presenteren. Speciaal ontworpen vakken in de kast, voorzien van verlichting, maken het presenteren van het omslag van boeken eenvoudiger. Een deel van de collectie wordt in twee

ruimtes in het nieuwbouwgedeelte van de nieuwe UB geplaatst in een meer traditionele opstelling. Deze ruimtes zijn flexibel ingericht. Door het al aanwezig zijn van de nodige aansluitingen kunnen boekenkasten hier in de toekomst, indien nodig, plaatsmaken voor studieplekken.

Invloed van de digitalisering

Ook na de verhuizing zal de open collectie in beweging blijven. De digitalisering van de informatievoorziening neemt ook voor de geesteswetenschappen een steeds grotere vlucht, niet alleen voor tijdschriften, maar in toenemende mate ook voor boeken. De aanschaf van fysieke monografieën daalt gestaag, terwijl die van e-books juist groeit. De coronaperiode heeft hier een extra stimulerende rol in gespeeld omdat door de sluiting van bibliotheeklocaties de online beschikbaarheid van materiaal opeens heel belangrijk werd. Deze ontwikkeling heeft onmiskenbaar gevolgen voor de samenstelling en het gebruik van de open collecties. Met de groeiende digitale beschikbaarheid van wetenschappelijke informatie en de snelle levering van gedrukt materiaal op een afhaalpunt naar keuze, bezoeken docenten, onderzoekers en

studenten steeds minder vaak de open opstelling. Het beschikbaar stellen van boeken in open opstelling wordt in toenemende mate meer een keuze dan een noodzaak.

Uitgangspunten open collectie

De invloed van de digitalisering op de samenstelling en het gebruik van de open collectie is eind 2021 onderwerp van gesprek geweest tussen de UB en de Faculteit der Geesteswetenschappen (FGw). Gemeenschappelijk zijn de volgende uitgangspunten opgesteld die als richtsnoer dienen voor het beheer en de samenstelling van de open collectie in de komende jaren:

> Focus van de open collectie op onderwijs

Een actuele collectie die aansluit bij het courante onderwijs kan (aankomende) studenten inspireren, prikkelen en uitnodigen tot verdieping. Ze draagt daarmee bij aan de academische vorming en ontwikkeling van studenten. Het zijn tenslotte juist studenten die vele uren in de bibliotheek doorbrengen. Delen van de collectie waarvan duidelijk is dat ze niet of nauwelijks meer bijdragen aan het onderwijs, worden op termijn verplaatst naar het depot.

‘De aanschaf van fysieke monografieën daalt gestaag, terwijl die van e-books groeit. De coronaperiode heeft hier een stimulerende rol in gespeeld’

Ook zal met de open opgestelde collectie nadrukkelijker aansluiting worden gezocht bij de onderwijsvisie van de UvA, waarin onderwerpen als interdisciplinariteit, diversiteit, globalisering en vaardighedenonderwijs centraal staan.

> Onderzoekscollecties

Voor vakgebieden waar duidelijk is dat onderzoekers, docenten, studenten en andere bezoekers regelmatig met publicaties op locatie zelf werken (met name kunstgeschiedenis, oude en middeleeuwse geschiedenis, klassieke talen en archeologie), is gekozen om een ruimere onderzoekscollectie aan te houden. De collecties van kunstgeschiedenis en klassieke talen worden op de – naar verwachting wat rustiger – derde verdieping van het gebouw geplaatst. Bij deze collecties komen raadpleegplekken met voldoende ruimte voor onderzoekers om er te kunnen werken. In overleg met de staf van de betrokken opleidingen zullen de twee huidige ‘bronnenkamers’ (op de locaties P.C. Hoofthuis en UB Singel) worden omgevormd tot één bronnenkamer-nieuwe stijl, waar historische bronnen op het gebied van oude en middeleeuwse geschiedenis kunnen worden bestudeerd. Ook is de zaal geschikt voor onderwijs waarbij gebruik van de aanwezige bronnen en ondersteunende materialen noodzakelijk is.

> Aandacht voor het presenteren van UvA-onderwijs en -onderzoek

In de open collectie zal meer dan voorheen aandacht worden besteed aan het presenteren van UvA-onderwijs en -onderzoek, met name van onderwijs en onderzoek binnen de FGw. Publicaties van medewerkers zullen in gedrukte vorm in de open collecties beschikbaar worden gesteld. Met de faculteit zijn inmiddels ook gesprekken gestart om met elkaar te gaan kijken naar het inrichten van een of meerdere ruimtes in de nieuwe UB rondom geesteswetenschappelijk thema's met behulp van materialen uit de collectie.

Bovenstaande uitgangspunten vormen de blauwdruk voor de ontwikkeling van de open opstelling voor de langere termijn. Veel punten vragen nog om nadere uitwerking, maar de eerste stappen zijn gezet. <

Studiezaal met collectie.

ABN AMRO en de Tweede Wereldoorlog

Tussen trots

en schaamte

Cindy Lammers
Hoofdredacteur van IP

Niet zelden gaat er bij bedrijven iets mis. Denk aan een verkeerde beslissing die (ooit) is genomen, of een pijnlijk verleden dat men liever niet (al te veel) oprakelt. Hoe ga je als onderzoeker en bedrijf om met deze zwarte bladzijden in de bedrijfsgeschiedenis? Deel 2 van een tweeluik biedt een kijkje in de archieven van ABN AMRO en zijn oorlogsverleden.

Dat op 21 april iemand van ABN AMRO zal komen spreken tijdens de online lezingenreeks *Omgaan met zwarte bladzijden in bedrijfsvergoed en -archief* had niet beter kunnen worden gepland. Een week ervoor verschijnt namelijk het rapport over het slavenijverleden van de bank. De lezing van Jaap-Jan Mobron haakt daar echter niet op in, maar gaat over de relatie van ABN AMRO met de Tweede Wereldoorlog – *Tussen corporate pride en corporate shame*, aldus de titel van zijn verhaal. Een andere donkere pagina, maar inmiddels wat lichter van kleur, want dat de bank daarover verantwoording aflegde, is alweer bijna twintig jaar geleden.

Mobron duikt dan ook met verve in de afgelopen decennia, een dankbare taak voor de historicus die sinds 1993 bij ABN AMRO Art & Heritage verantwoordelijk is voor publicaties over verschillende bankhistorische onderwerpen en voor tentoonstellingen over de collectie en de geschiedenis van de bank. ‘Hierbij is het handig om te weten dat de voorgangers van ABN en AMRO Bank (die in 1991 fuseerden, red.) vooral handelsbanken waren’, begint hij. ‘Banken als de Nederlandse Handel-Maatschappij, Twentsche Bank, Amsterdamsche Bank en Rotterdamsche Bank bedienden hoofdzakelijk zakelijke klanten en vermogende particulieren, ook tijdens de Tweede Wereldoorlog. De voorgangers van Fortis, waar ABN AMRO in 2010 mee fuseerde, blijven voor nu buiten beschouwing.’

Aanpassingsvermogen getest

Hoe kijkt de bank naar de Tweede Wereldoorlog? Naar zijn eigen rol en (veranderende) houding erin? ‘De gevolgen van de oorlog zijn niet mis’, vertelt Mobron. ‘Ten eerste is er veel materiele schade aan bijna elk gebouw van de voorgangers van ABN en AMRO Bank. Tijdens het bombardement op Rotterdam in mei 1940 bijvoorbeeld blijft er van het bijkantoor van de Amsterdamsche bank aan de Coolsingel weinig over (foto 1), maar dat geldt evengoed voor andere bankgebouwen in het land en ook in Nederlands-In-

dië.’ Het vergt flink wat van het aanpassingsvermogen van de banken om de draad weer op te pakken, weet hij. ‘Zo wordt het hoofdkantoor van de Rotterdamsche Bankvereniging totaal verwoest, maar overleeft de kluis het wel, dus die is voor klanten gewoon te bezoeken.’ (foto 2)

Voor het personeel is het ook aanpassen: ‘In de loop van de oorlog valt er steeds minder werk te doen, waardoor allerlei achterstallige klusjes moeten worden opgeknapt. Een aparte bezigheid betreft de “luchtbescherming” om de burgerbevolking te beschermen tegen de gevolgen van luchtaanvallen. Ieder hoofdkantoor van de bank heeft een eigen luchtbeschermingsteam dat in tijden van calamiteiten kan optreden. (foto 3) Naarmate de oorlog vordert, en zeker tijdens de Hongerwinter, wordt er onder de medewerkers veel honger geleden. Om hier wat aan te doen richten veel banken gaarkeukens in.’ (foto 4)

Walraven van Hall

Er zijn daarnaast diverse voorbeelden bekend van directeuren, maar ook medewerkers van de banken, die in het verzet gaan, vervolgt Mobron. ‘Waaronder Frits van Nierop, directeur van de Amsterdamsche Bank, die uiteindelijk wordt opgepakt en gefusilleerd. Waarschijnlijk de bekendste verzetsheld/bankier is Walraven van Hall (foto 5), werkzaam bij bankiers- en effectenfirma Wed. J. Veltrup en Zoon die na de oorlog door de Nederlandse Handel-Maatschappij wordt overgenomen. Hall is een van de initiatiefnemers van het Nationaal Steun Fonds (NSF) dat als financier van het verzet functioneert. Dit moet natuurlijk clandestien gebeuren, dus worden er oude, afgeschreven obligaties gebruikt, een soort kwitantie voor leningen die de banken geven aan het verzet en die na de oorlog moeten worden terugbetaald.’

Dubieuze rol banken

Veel banken steunen het NSF, maar niet allemaal, en een bijkomende keerzijde is dat ze een dubieuze rol spelen in het onteigenen van Joodse bezittingen. ‘Die rol hangt tussen dwang

1 Tijdens het bombardement op Rotterdam in mei 1940 wordt het bijkantoor van de Amsterdamsche bank aan de Coolsingel grotendeels verwoest.

2 Hoewel het hoofdkantoor van de Rotterdamsche Bankvereniging totaal is verwoest, overleeft de kluis het wel, dus is die voor klanten gewoon te bezoeken.

3 Het personeel van de Nederlandsche Handel-Maatschappij op het dak van het hoofdkantoor tijdens een oefening van de luchtbeschermingsdienst (juni, 1941).

4 Voedselvoorziening voor het personeel in het hoofdkantoor van de Twentsche Bank in Amsterdam tijdens de hongerwinter.

5 Over bankier Walraven van Hall en zijn broer Gijsbert, de latere burgemeester van Amsterdam, is in 2018 een speelfilm gemaakt: *Bankier van het verzet*.

De archieven

Het beleid van ABN AMRO is om archieven, als ze zijn afgesloten, te deponeren bij een openbare archiefbewaarplaats, bij voorkeur het Nationaal Archief, zo vertelt Jaap-Jan Mobron. 'Daar zijn ook de archieven van de Nederlandsche Handel-Maatschappij, Amsterdamse Bank en Rotterdamsche Bank opgeslagen. In het verleden zijn tevens op andere plekken archieven gedeponeerd, bijvoorbeeld die van de Twentsche Bank bij het Historisch Centrum Overijssel in Zwolle en van Hope & Co bij het Stadsarchief Amsterdam. Het meer recente ABN AMRO-archief is nog in behandeling en intern bij de bank aanwezig, maar het oudere archief, in elk geval voor 1964, is openbaar toegankelijk op verschillende plekken.' Op de pagina 'historische archieven' op de website is een lijst met alle archiefbewaarplaatsen te vinden.

> art-heritageabnamro.nl

en coöperatie in', vertelt Mobron. 'In Nederland gebeurt dat via een versluisde constructie. De oude Joodse bank Lippmann, Rosenthal & Co (kortweg Liro) wordt omgevormd tot Duitse roofofbank en gehuisvest in het kantoor van de Amsterdamse Bank aan de Sarphatistraat in Amsterdam. (foto 6) De Joden moeten hun bezittingen bij hun bank inleveren, en Liro stuurt vervolgens verordeningen naar deze banken voor bijvoorbeeld het overboeken van Joodse saldi en het uitleveren van effecten. Het zijn maatregelen waar veel banken niet achterstaan, vanwege het verliezen van klandizie of het antisemitische karakter, maar waar ze toch aan meewerken omdat weigering zou

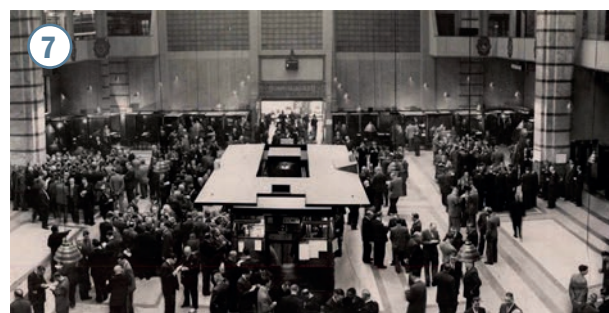
betekenen dat ze onder Duits bewind kunnen worden geplaatst en alle regie dan weg is.

Tegelijk schrikken banken en beurshandelaren er niet voor terug om op grote schaal de effecten te verhandelen die door de Duitsers van de Joden zijn geroofd. Dat is naar schatting iets van 300 miljoen gulden geweest.'

De ene bank is overigens de andere niet, weet de historicus. 'Het hoofdkantoor van de Amsterdamse Bank aan het Rembrandtplein heeft van oudsher relatief veel Joodse klanten en personeel, en de directie van deze bank spant zich ook in om het eigendom van zijn klanten te beschermen en om deportatie te voorkomen van Joodse werknemers die ontslagen moeten worden. Anders is het bij een andere voorganger van ABN AMRO, de Twentsche Bank, waarvan de directie zich juist heel afstandelijk en onverschillig opstelt naar Joodse klanten en medewerkers.'

Rechtsherstel en zuiveringsraden

Na de oorlog zijn de banken vanwege hun kapitaalcracht als eerste in staat om nieuwe gebouwen neer te zetten, symbolen van wederopbouw, en is het deels business as usual, maar ook 'anders' vanwege de rol die zij moeten spelen in de geldzuivering. 'Er breekt een tijd aan van rechtsherstel – de eerste periode. Zo worden er zuiveringsraden ingesteld per bedrijfssector: voor bank, beurs, financierings- en levens-

In 1952 gaat de Amsterdamse beurs in staking als protest tegen aanspraken van Joden om hun geroofde eigendommen terug te krijgen.

verzekeringsbedrijf. Die raden verrichten geen systematisch onderzoek naar het verleden van banken of andere bedrijven in de sector; er wordt alleen een zaak begonnen als er klachten binnenkomen tegen een bepaalde persoon of bank. Sommige bankiers moeten zich verantwoorden voor de zuiveringscommissie, maar die onderzoeken zijn dus nogal beperkt en oppervlakkig. Bovendien richten de zuiveringsacties in Nederland zich meer op politieke collaboratie in plaats van op economische collaboratie, waarvan bij banken sprake is.'

Een bank die wel op het matje wordt geroepen, is de Rotterdamsche Bank. Dat komt door directeur Sam Woltersom die de Duitse bezetter ver tegemoetkomt en ook samenwerkt met NSB'ers. Na de oorlog heeft zijn carrière er echter niet veel onder te lijden. Verder proberen de Joden na de oorlog hun geroofde eigendommen terug te krijgen, waartegen veel verzet ontstaat. 'In 1952 is er een staking bij de Amsterdamse beurs als protest tegen de Joodse aanspraken die zij te ver vinden gaan. (foto 7) De overheid gaat daar uiteindelijk in mee. Herman van Leeuwen, directeur van de Twentsche Bank, speelt hier een zeer schimmige rol in', aldus Mobron.

Behoeft aan gestructureerd onderzoek

Deze periode van rechtsherstel eindigt in de jaren zestig, en de Joodse crediteuren krijgen uiteindelijk 75 tot 90 procent van de waarde van hun vorderingen terug. De tweede periode van rechtsherstel is in de jaren negentig, als blijkt dat er wereldwijd nog veel meer plekken bestaan waar Joodse tegoeden zijn ondergebracht, onder meer bij Zwitserse banken. Er worden diverse commissies in het leven geroepen en

'In dit gebouw was tijdens de Duitse bezetting vanaf 1941 de roofofbank Liro gevestigd. Liro richtte zich op de stelselmatige beroving van de Joodse bevolking van al haar aardse bezittingen', aldus de tekst op de herdenkingsplaque.

Zwarte bladzijden lezingenreeks

Van februari tot en met mei dit jaar vond de lezingenreeks *Omggaan met zwarte bladzijden in bedrijfsvergoed en -archieef* plaats, een serie van acht webinars.

De reeks was een Belgisch-Nederlands initiatief van Stichting Bedrijfs geschiedenis (SBG), Vereniging Bedrijf en Historie

(VBH), KVAN Werkgroep Bedrijfsmatig Archiveren, en expertisecel voor technisch, wetenschappelijk en industrieel erfgoed ETWIE.

> [Meer informatie vind je op bit.ly/zwarte-bladzijden-reeks](http://bit.ly/zwarte-bladzijden-reeks).

rapporten geschreven. (foto 8) ‘In de media krijgt het ook alle aandacht,’ weet Mobron, ‘en er komen veel vragen bij ABN AMRO binnen over deze tegoeden. Het handelen van de bank is wat dit betreft eerst nog ad hoc, maar er is al snel behoefte aan een gestructureerdere aanpak en aan onderzoek.’ Daarop stelt ABN AMRO een database samen en neemt de bank onderzoeker Milja van Tielhof in dienst, die het hele bronnenonderzoek coördineert en uiteindelijk vastlegt in een eindrapport. De raad van bestuur besluit vervolgens om het in boekvorm uit te brengen en ‘rekenschap te geven van het verleden’. Het boek verschijnt in 2003 (foto 9), gevolgd in 2007 door een Duitse vertaling (foto 10). In 2003 wordt ook een herdenkingsplaqueette geplaatst bij het voormalige kantoor aan de Sarphatistraat waar de Liro-bank was gevestigd.

Transparantie

Wat het herdenken betreft, is sinds enkele jaren de traditie van de kranslegging weer nieuw leven ingeblazen, zegt Mobron. ‘Eerst gebeurde dat nog door simpelweg het leggen van een krans namens de raad van bestuur, maar tegenwoordig wordt die persoonlijk gelegd door de rvb-voorzitter, gevolgd door een korte toespraak. De relatie van de bank met de oorlog en de dodenherdenking heeft nu een actuele context, en is een beetje losgekoppeld van de bankgeschiedenis. Zo werd de kranslegging in 2021 gedaan door de ceo samen met een werknemster van de bank die uit Syrië is gevlucht.’

De afdeling waar Mobron werkt, ABN AMRO Art & Heritage, heeft een uitgebreide website waar bezoekers over allerlei bankhistorische thema’s kunnen lezen, waaronder de Tweede Wereldoorlog – inclusief archiefbeeld en tijdlijn. Het beleid rond het omgaan met de oorlog heeft zich eerst bewogen tussen de eigen rol bijna heldhaftig voorstellen en in de doofpot stoppen, maar sinds de jaren negentig is er veel meer sprake van transparantie, aldus Mobron. Zelf proactief naar buiten treden, dat is altijd beter, wil hij maar zeggen. ‘Zoals in feite ook recent is gebeurd met het slavernijonderzoek.’ <

In de jaren negentig verschijnen diverse boeken en rapporten over de ontvreemding van Joods bezit tijdens de oorlog, waaronder *Roof* van Gerard Aalders, en het eindrapport van de Begeleidingscommissie onderzoek financiële tegoeden WOII in Nederland.

Het eindrapport van Milja van Tielhof wordt in 2003 uitgebracht als boek met de titel *Banken in bezettingstijd; de voorgangers van ABN AMRO tijdens de Tweede Wereldoorlog en de periode van rechtsherstel ...*

... en in 2007 in het Duits vertaald: *Banken und Besatzer: Niederländische Großbanken 1940-1945*.

‘Diepgevoelde excuses’ voor het slavernijverleden

Hoewel de lezing van Jaap-Jan Mobron over de Tweede Wereldoorlog gaat, is er na afloop toch even aandacht voor het recente onderzoek waaruit blijkt dat een aantal ABN AMRO-voorgangers betrokken waren bij slavenhandel, plantageslavernij

en de handel in producten die hun oorsprong vonden in slavernij. ‘Het initiatief voor het onderzoek is in 2020 ontstaan bij de ethische commissie van ABN AMRO, waarin bestuursleden en medewerkers van de bank zitting hebben en met elkaar over ethische kwesties in gesprek gaan’, vertelt Mobron die zelf nauw betrokken was bij dit onderzoek.

‘In 2020 was de Black Lives Matter-beweging prominent in het nieuws, en toen is de vraag gere-

zen: hoe zit het met het slavernijverleden van ABN AMRO? Er was in 2005-2006 al eens onderzoek naar gedaan, maar dat was voordat Fortis erbij kwam. En dat betekende dat voorgangers als Mees & Zoon en Hope & Co, waarvan al wel bekend was dat ze slavernijconnecties hadden, daar niet in zijn meegenomen.’

Dus werd besloten om onderzoek te laten doen en wel door een onafhankelijke externe partij. ‘Het moet geloofwaardig zijn, anders heb je er niets aan’, zegt Mobron. Dat werd het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (IISG), dat een jaar lang in de archieven dook. ‘Ik denk dat iedereen die het leest kan vaststellen dat het geen rooskleurig verhaal is.’ Ceo Robert Swaak in een persbericht: ‘In de meer dan driehonderd jaar geschiedenis van ABN AMRO heeft de bank veel om trots op te zijn, maar we erkennen dat dit verleden ook zijn schaduwkanten heeft. Slavernij heeft onbeschrijfelijk veel leed veroorzaakt. ABN AMRO biedt voor deze betrokkenheid dan ook haar diepgevoelde excuses aan.’

De bank heeft overleg (gehad) met diverse stakeholders binnen en buiten de bank en met nazaten van tot slaaf gemaakten, en is daarnaast bezig met onderwerpen als kansengelijkheid en diversiteit. ‘Denk ook aan eventuele samenwerking met andere organisaties en bedrijven die soortgelijk onderzoek hebben laten verrichten’, aldus Mobron.

> Het onderzoek *Het slavernijverleden van historische voorlopers van ABN AMRO* (foto 11) is te downloaden op bit.ly/onderzoek-slavernijverleden.

Het onderzoek *Het slavernijverleden van historische voorlopers van ABN AMRO* is vorige maand verschenen.

DRIEHONDERD JAAR LIEFDE VOOR

Ruim vijfhonderd pagina's overzicht van drie eeuwen bibliotheekgeschiedenis, 'een repeterende cyclus van opkomst, bloei en verval van bibliotheken', dat vind je als lezer in *The Library*. Inclusief een warm pleidooi voor het fysieke boek én een sneer naar de digitalisering. Bert Zeeman nam het werk nader onder de loep.

Bert Zeeman

Bibliothecaris, gepensioneerd, maar nog altijd gefascineerd door het vak

Terugblikkend op de Covid-periode zullen boekhistorici daar vanuit het perspectief van hun eigen vakgebied in ieder geval met een positieve blik op terugkijken. Eerst verraste Irene Vallejo ons met *Papyrus. Een geschiedenis van de wereld in boeken*. Daarna volgde het veelgeprezen *Burning the Books. A History of Knowledge Under Attack*

'Het boek laat zich lezen als een repeterende cyclus van opkomst, bloei en verval van bibliotheken met door de eeuwen heen steeds wisselende weldoeners'

van Richard Ovenden, en vervolgens verscheen ook nog eens *The Library. A Fragile History* van Andrew Pettegree en Arthur der Weduwen. Drie veelomvattende studies die ieder vanuit een eigen invalshoek de twee-eenheid boek-bibliotheek door de eeuwen over het voetlicht brengen. Niet voor niets geven de auteurs het eeuwenoude motto van Justus Lipsius aan hun studie mee: 'You have before you a short work on libraries, that is to say, on books.'

Academische achtergrond

The Library is ondanks dat 'kort' in het motto het meest lijvige van de drie. Ruim vijfhonderd pagina's waarvan er bijna honderd worden ingeruimd voor notenapparaat en bibliografie. Het verradt de academische achtergrond van de Schot Pettegree en de geboren Nederlander Der Weduwen. Beiden zijn verbonden aan de Schotse universiteit van St. Andrews, de thuisbasis van de Universal Short Title Catalogue (ustc.ac.uk), het zo volledig mogelijke online bibliografische overzicht van alle boeken die in de zeventiende en achttiende eeuw wereldwijd zijn verschenen. Beiden, maar Pettegree meer dan Der Weduwen, hebben hun sporen al verdiend in het vakgebied boekgeschiedenis, onlangs nog met het door hen ook gezamenlijk geschreven *The Bookshop of the World*, over de centrale rol van de Nederlanden in de boekproductie en -distributie in de zeventiende eeuw. Ze zijn kind aan huis bij uitgeverij Brill, waar ze met grote regelmaat bijdragen leveren aan de reeks *Library of the Written Word*.

Domein van privépersonen

The Library laat zich lezen als een repeterende cyclus van opkomst, bloei en verval van bibliotheken met door de eeuwen heen steeds wisselende weldoeners: eerst de kerk, daarna de gegoede burgerij en professionals, vervolgens de stad en nog later de staat. Een van de centrale gedachten

PAPIER

van *The Library* is dat zeker tot het midden van de negentiende eeuw, toen de openbare bibliotheken langzaam van de grond kwamen en aan een lange zegetocht begonnen, bibliotheken vooral het domein waren van privépersonen. Zij waren eeuwenlang de verzamelaars van vaak unieke collecties, die met veel pijn en moeite werden opgebouwd en die vervolgens in veel gevallen ook weer geheel verloren gingen. 'Wie wil er worden aangesproken op de boekencollectie van zijn voorouders?', zeggen Pettegree en Der Weduwen ergens.

Filantroop Andrew Carnegie

Een van hun helden is zonder twijfel de Schot Andrew Carnegie, die in z'n eentje rond de eeuwwisseling van de negentiende/twintigste eeuw door zijn filantropische giften ruim 2500 openbare bibliotheken liet ontstaan in hoofdzakelijk het Verenigd Koninkrijk en de Verenigde Staten. Als tegenprestatie voor de bouw en inrichting van die bibliotheken verlangde hij van de betreffende lokale besturen alleen de toezegging jaarlijks 10 procent van zijn investering beschikbaar te stellen voor het functioneren en het onderhoud van de voorziening. De auteurs vergeten hier overigens Carnegies bijdrage te memoreren aan de oprichting en bouw van het Haagse Vredespaleis, inclusief de daarin gevestigde wereldberoemde bibliotheek.

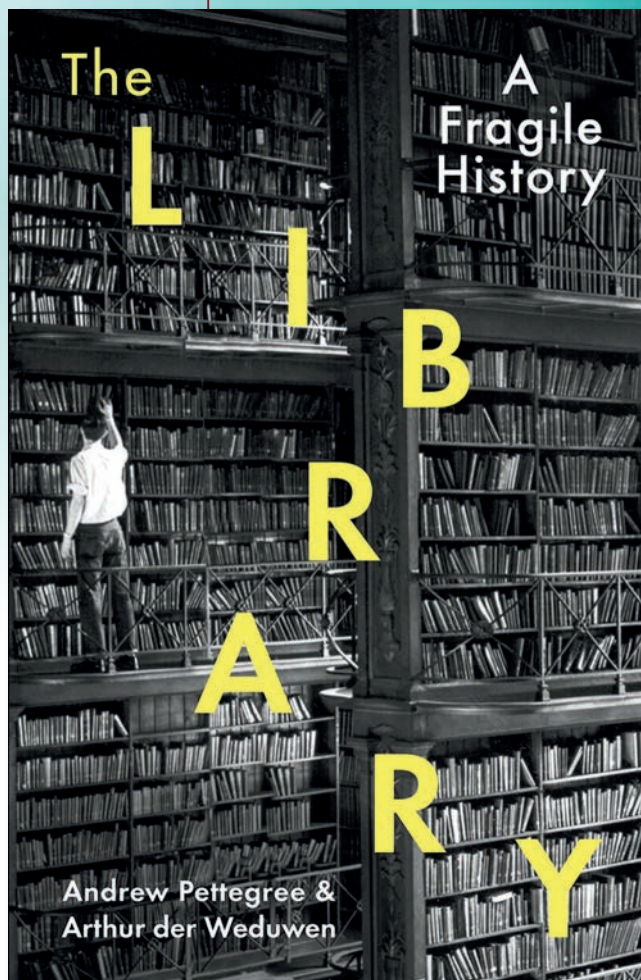
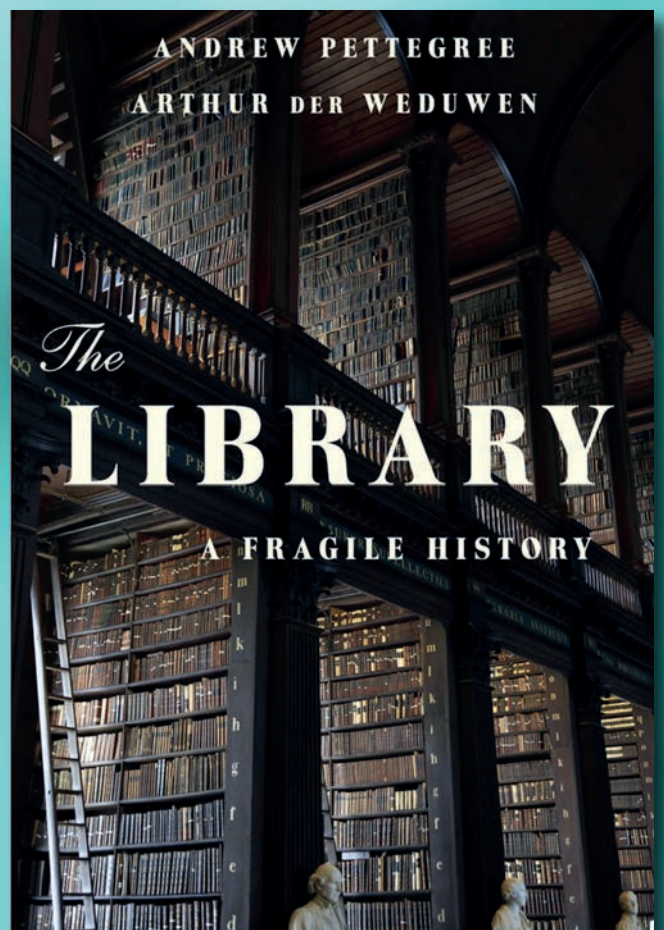
Nadruk op dreigingen

Vanwege dat steeds terugkerende verval, en of dat nu door verwaarlozing, verkoop of vernietiging plaatsvindt doet daarbij niet veel ter zake, hebben de auteurs waarschijnlijk voor hun ondertitel gekozen. Na lezing dringt zich echter, in ieder geval bij mij, een heel andere ondertitel op. Ik zou eerder gekozen hebben voor *A Resilient History* of voor *An Enduring History*.

Dat is niet alleen een kwestie van het glas halfleeg of het glas halfvol. De nadruk komt nu wel heel erg te liggen op de dreigingen waaraan de

'Managers die zich blindstaren op de onbeperkte mogelijkheden van het digitale universum krijgen een fikse veeg uit de pan'

Omslag van de Amerikaanse versie van het boek met de Long Room van Trinity College, Dublin als beeld.

Omslag van de Britse versie van het boek met als foto de inmiddels verdwenen negentiende-eeuwse bibliotheek van Cincinnati.

The Library. A Fragile History

Andrew Pettegree, Arthur der Weduwen | Basic Books | hardcover 9781541600775 | e-book 9871541600782 |

528 pagina's | prijs varieert

Het boek is vooralsnog alleen in het Engels verkrijgbaar; in een Amerikaanse (Basic Books) en een Engelse versie (Profile Books).

bibliotheek onderhevig is – van de fysieke verwoesting van de legendarische bibliotheek van Alexandrië tot de doodverklaring van het boek en de bibliotheek vandaag de dag. Terwijl de bibliotheek juist, en het betoog van Pettegree en Der Weduwen is daarvan doordrenkt, een instituut blijkt te zijn dat zich als geen ander al eeuwenlang weet staande te houden en, als de omstandigheden daarom vragen, weet te vernieuwen.

Digitale bibliotheek

Misschien ligt de verklaring voor de keuze van Pettegree en Der Weduwen ook wel heel erg besloten in hun slotwoordstuk als ze zich verhouden tot die nieuwste ontwikkeling in de lange geschiedenis van de bibliotheek: de digitale bibliotheek. Managers die zich blindstaren op de onbeperkte mogelijkheden van het digitale universum krijgen hier een fikse veeg uit de pan. Gelukkig (althans volgens Pettegree en Der Weduwen) bestaan er ook nog 'gewone' bibliotheekmedewerkers die wel het belang van het fysieke boek inzien. Die medewerkers moeten er echter wel voor waken niet hun unique selling point weg te gooien, 'the right to apply their knowledge, taste and discrimination to assisting the choice of their patrons'.

Pettegree en Der Weduwen moeten dan ook niets hebben van nieuwlichterij als het vrij beschikbaar stellen van wifi aan buurtgenoten of het aanbieden van ondersteuning aan hulpbehoevenden in hun dagelijkse strijd met het digitale overheidsmonster. Hier tonen zij zich ware verdedigers van de bibliotheek 'oude stijl', waarin alles en iedereen draait om boeken. Als je op deze wijze, vanuit dit perspectief, naar de bibliotheek kijkt, is de toekomst inderdaad fragiel.

Dat ambivalente komt overigens ook op een grappige manier tot uiting in de stofomslagen van *The Library*. Voor de Engelse editie is gekozen voor een foto van de indrukwekkende industriële boekenstellingen van de negentiende-eeuwse openbare bibliotheek van Cincinnati, inmiddels met de grond gelijk gemaakt. Inderdaad: doodzonde. Voor de Amerikaanse editie is echter gekozen voor een afbeelding van de wereldberoemde Long Room van Trinity College in Dublin, die aan de vooravond staat van een ingrijpende renovatie (tcd.ie/old-library-campaign/). Verval ja, maar ook dus veerkracht en continuïteit.

Petit histoire en details

Bij zo'n overzicht van drie eeuwen bibliotheekgeschiedenis is het vooral zaak een goede balans te vinden tussen enerzijds de grote ontwikkelingslijnen en anderzijds de petit histoire en details die het betoog laten leven. Pettegree en Der Weduwen zijn daarin zonder meer geslaagd. Wie wil eigenlijk niet weten dat dertig door Johannes Gutenberg op perkament gedrukte bijbels om de huiden van wel vijfduizend kalveren vroegen? Dat de Leuvense universiteitsbibliotheek weliswaar in beide wereldoorlogen werd vernietigd, maar dat de grootste schade aan de collectie werd toegebracht toen de bibliotheek, als onderdeel van de toenmalige universiteit, in een Franstalige (Waalse) en Nederlandstalige (Vlaamse) werd gesplitst: de boeken met een even plaatsnummer gingen naar Louvain-la-Neuve, die met een oneven plaatsnummer bleven in Leuven. En dat de bibliotheek van tsaar Alexander I van Rusland in 1808 uit bijna 240.000 boeken bestond, waarvan slechts acht in de Russische taal? Reden: het overgrote deel was

'Decolonizing the library zal zich ook nog moeten gaan uitstrekken tot de bibliotheekgeschiedenis'

in de voorafgaande periode bij elkaar geroofd uit andere landen.

Insteek heel 'eurocentristisch'

Het valt van Pettegree en Der Weduwen verder te prijzen dat ze erin slagen de toch vaak Angelsaksische overheersing in dit soort overzichtswerken enigszins te doorbreken. Enigszins omdat zij door hun kennis van met name de ontwikkelingen in andere West-Europese landen in staat zijn ook specifieke eigenaardigheden uit bijvoorbeeld Duitsland, Nederland en Frankrijk in hun betoog te verwerken. Ik zeg echter bewust 'enigszins', want *The Library* is in essentie toch wel heel 'eurocentristisch'. Voor de ontwikkeling en de geschiedenis van bibliotheken buiten Europa en Noord-Amerika is nauwelijks aandacht, en als die aandacht er al is, komt die vooral tot uiting als er sprake is van optreden van koloniale machten in onder hun bestuur staande gebieden. *Decolonizing the library* zal zich ook nog moeten gaan uitstrekken tot de bibliotheekgeschiedenis.

> In het archief op informatieprofessionals.nl vind je dit artikel inclusief alle linkjes. <

**KB
ONDERZOEKS-
KRONIEK**

**GELEZEN
+
VERENIGINGEN
+
GASTCOLUMN
+
LIFEHACKING**

‘Europees Parlement geeft groen licht voor Data Governance Act’

Na het akkoord over de Digital Services Act (DSA) en de Digital Markets Act (DMA) heeft het Europees Parlement nu ook groen licht gegeven voor de Data Governance Act (DGA). Hiermee komt er nieuwe Europese wetgeving over gegevensuitwisseling en big data, aldus een bericht op informatieprofessional.nl.

[@informatieprofessional](https://www.facebook.com/informatieprofessional)

[@IPnieuws](https://twitter.com/IPnieuws)

[linkedin.com/company/informatieprofessional](https://www.linkedin.com/company/informatieprofessional)

DIGITAAL BURGERSCHAP: NIEUWE OPGAVE VOOR BIBLIOTHEKEN

De digitale transformatie waarin we ons als samenleving bevinden, stelt bibliotheken voor nieuwe vraagstukken. Hun rol als toegangspoort tot betrouwbare informatie en centrum voor persoonlijke ontwikkeling vraagt om een andere invulling. De nieuwe landelijke programmalijn voor openbare bibliotheken, Digitaal Burgerschap, gaat daarbij helpen.

De samenleving digitaliseert in rap tempo, maar het lukt bij lange na niet iedereen om het tempo van de technologische versnelling bij te houden. Deze technologische versnelling werkt ongelijkheid tussen burgers in de hand. Steeds meer mensen kunnen met moeite omgaan met de enorme toevloed aan informatie en nemen slechts ten dele kennis van ontwikkelingen. Het risico op uitsluiting neemt toe, meer mensen trekken zich terug in hun persoonlijke informatiebubbel, en de voedingsbodem voor desinformatie en complotdenken groeit.

Bibliotheken hebben als taak om burgers zo toe te rusten dat zij volwaardig kunnen deelnemen aan de samenleving. De afgelopen jaren hebben zij laten zien dat zij een sterke rol kunnen spelen in de maatschappij op het gebied van digitale inclusie (bibliotheeknetwerk.nl/basisvaardigheden-

'Bibliotheken bieden een plek waar mensen op een veilige en laagdrempelige manier kennis kunnen maken met (nieuwe) technologie'

volwassenen/digitale-inclusie), met een breed aanbod van cursussen en het opzetten van Digitaalhuizen. De laatste twee jaar kwam die ontwikkeling in een stroomversnelling met de invoering van Informatiepunten Digitale Overheid (IDO's) in vrijwel alle bibliotheken en met de snelle

respons van de bibliotheken op de vraag om ondersteuning bij de CoronaCheck-app.

Dichten digitale kloof

De urgentie om de digitale kloof te dichten beperkt zich echter niet tot ondersteuning bij de digitale overheid en basisvaardigheden. De rappe en vergaande digitalisering en de snelheid waarmee technologieën zich ontwikkelen, drukken een stempel op de manier waarop de samenleving is ingericht en de wijze waarop burgers daaraan deelnemen. Ook voor burgers die de basis al meester zijn, wordt het steeds belangrijker om digitaal vaardig

In de rubriek 'KB Onderzoekskroniek' beschrijven medewerkers van de afdeling Onderzoek van de Koninklijke Bibliotheek hun resultaten, trends en vondsten.

te zijn, de kansen te zien die internet biedt en zich bewust te zijn van risico's en gevaren. De landelijke programmalijn Digitaal Burgerschap rust bibliotheken toe om rondom deze brede opgave lokaal betekenisvolle dienstverlening op te zetten.

Risico's en gevaren wenen

Een eerste belangrijke doelstelling voor die dienstverlening is het vergroten van de (online) weerbaarheid van burgers, jong en oud. De steeds sterkere verweving van de 'echte' en de virtuele werkelijkheid brengt fundamentele sociale en culturele verandering teweeg. Publieke waarden zoals privacy en autonomie komen onder druk te staan en het wordt voor burgers steeds moeilijker zich effectief te beschermen tegen de diverse vormen van cybercrime. Bibliotheken kunnen bijdragen aan de bewustwording van risico's en de weerbaarheid om daarmee om te gaan. Vanuit de landelijke programmalijn kunnen zij daarvoor putten uit een divers aanbod aan interventies. Zo zijn er serious games, zoals MediaMasters (mediamasters.nl) en HackShield (global.joinhackshield.com/nl), waarin de jeugd spelenderwijs leert over de kansen en risico's van internet. Ook zijn er lessenseries, online gidsen en handleidingen die helpen het digitaal bewustzijn te vergroten en de dialoog te stimuleren over de invloed van digitalisering op het leven.

AI, robots en nanotechnologie

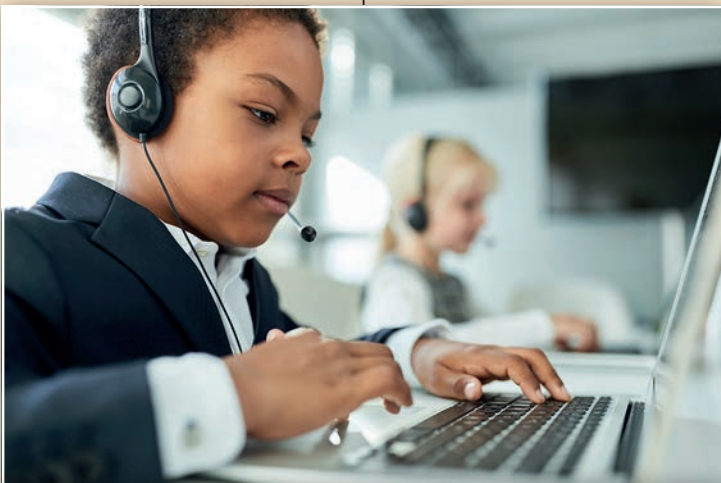
Technologische verandering creëert ook kansen. De inzet van kunstmatige intelligentie, robots en nanotechnologie zorgt ervoor dat we sprongen maken in de

Marjolein Oomes

Kennisadviseur bij de Koninklijke Bibliotheek en lid van het kernteam Digitaal Burgerschap

Bouwstenen landelijke programmalijs

Het afgelopen jaar werkten de KB, Stichting Samenwerkende POI's Nederland (SPN), negen provinciale ondersteuningsinstellingen (POI's) en bibliotheken – met financiering van stichting Pica – samen aan de nieuwe landelijke programmalijs voor openbare bibliotheken: Digitaal Burgerschap. Vanuit deze programmalijs wordt op een diversiteit aan thema's geëxperimenteerd, verkend, ontwikkeld en kennis gedeeld. Een uitgebreide set aan bouwstenen moet bibliotheken helpen hun expertise op dit vlak te vergroten en programmering met impact op en uit te bouwen.

wetenschap én in het dagelijks leven. De vraag is hoe we deze ontwikkelingen kunnen inzetten voor het welbevinden van de hele gemeenschap. De tweede doelstelling: bibliotheken bieden een plek waar mensen op een veilige en laagdrempelige manier kennis kunnen maken met (nieuwe) technologie. In maakplaatsen en medialabs, bijvoorbeeld, kunnen burgers experimenteren met nieuwe media en technologie. Op deze manier ontwikkelen ze nieuwe vaardigheden en ontdekken ze nieuwe toepassingen, is de aanname. Dat helpt hen om beter de kansen te benutten die deze nieuwe wereld ons brengt.

Bijdragen aan eigen leefomgeving

Wie vaardig en weerbaar is, heeft meer regie en eigenaarschap over het eigen (digitale) leven. In de derde pijler van de programmalijs wordt het streven naar regie en eigenaarschap doorgetrokken naar het domein van de leefomgeving en de actieve participatie. Ook hier drukken technologie en digitalisering een duidelijke stempel. Meedenken en meepraten over maatschappelijke vraagstukken wordt makkelijker door de inzet

van digitale middelen. Ook voor dit domein geldt echter dat participatie niet voor iedereen vanzelfsprekend is. Zowel in de online als de offline wereld blijft het een uitdaging om burgers betrokken te houden.

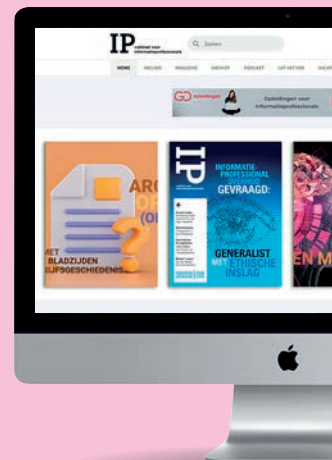
Lokaal faciliteren

Vanwege hun centrale en toegankelijke plek in de lokale samenleving zijn bibliotheken een logische plek om de betrokkenheid van burgers bij de publieke zaak te faciliteren en te stimuleren. Op diverse plekken gebeurt dat al met lezingen, praatprogramma's en meet-ups rondom lokale vraagstukken. In Overijssel bijvoorbeeld werken sommige bibliotheken samen met journalisten aan nieuwe vormen van programmering rondom de 'agenda van de stad'. Weer andere bibliotheken experimenteren met *citizen science*. Ondersteund met meetinstrumenten kunnen burgers hier zelf aan de slag om data te verzamelen die helpen de eigen leefomgeving in kaart te brengen en te verbeteren.

> Meer informatie vind je op bibliotheeknetwerk.nl/digitaal-burgerschap. <

IP

vakblad voor
informatieprofessionals

Hybride IP:
papier
en
online

Met ingang van dit
jaar verschijnt IP
vier keer op papier
en vijf keer als
digitaal magazine.

De papieren IP belandt gewoon in je fysieke brievenbus, de digitale IP krijg je als versleutelde link die we sturen naar het mailadres dat bij ons bekend is. Daarnaast kun je als abonnee alle IP's – papier en digitaal, vanaf jaargang 2011 – als vanouds raadplegen in het **online archief** op informatieprofessional.nl.

De losse bijdragen in full-text en de hele nummers als pdf (papieren bladen) en als digitaal magazine.

Vragen? Mail dan even naar redactie@informatieprofessional.nl.

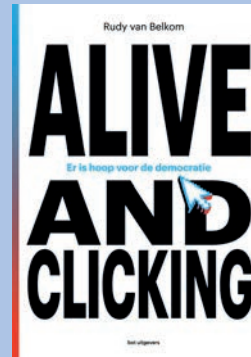
www.informatieprofessional.nl

ALIVE AND CLICKING

Er is hoop voor de democratie | Rudy van Belkom | Bot uitgevers | paperback 9789083207162 | € 24,95 | e-book 9789083207193 | € 14,95 | 368 pagina's

'De democratie verkeert in crisis', wordt vaak gezegd. Experts vrezen zelfs dat ze het digitale tijdperk niet zal overleven. Nepnieuws maakt de democratie kapot, en de politieke onverschilligheid onder jongeren neemt alsmaar verder toe. Maar wat als de democratie veel levendiger is dan we denken?, vraagt de auteur retorisch. Zonder

dat we het doorhebben vindt er namelijk wereldwijd een democratische revolutie plaats – niet in de stembureaus, maar op straat én online. Ondanks het feit dat veel jongeren niet geïnteresseerd zijn in politieke partijen, zijn ze enorm betrokken bij politieke kwesties. Denk bijvoorbeeld aan de wereldwijde Klimaatmars en de Black Lives Matter-beweging. Hoe kunnen we het opbloeiende activisme een plek geven in het politieke systeem? Van Belkom, die namens Stichting Toekomstbeeld der Techniek onderzoek doet naar de mogelijke invloed van technologie op de toekomst van de democratie

en eerder de Technologie Kieswijzer ontwikkelde, combineert in zijn boek inzichten uit wetenschappelijk onderzoek met voorbeelden wereldwijd die de deur openen voor een hoopvolle toekomst. <

Tip voor een boek, onderzoek, paper of ander geschreven werk dat interessant zou kunnen zijn voor collega-IP'ers? Laat het weten via redactie@informatie-professional.nl.

VAN ARISTOTELES TOT ALGORITME

Filosofie van kunstmatige intelligentie | Guido van der Knaap | Boom uitgevers | paperback 9789024432608 | € 24,90 | 224 pagina's

Eind mei verschijnt het eerste boek van Guido van der Knaap, die – als filosoof – de (on)mogelijkheden van kunstmatige intelligentie beschrijft tegen de achtergrond van de filosofische traditie. Met de opkomst van AI rijzen er ook fundamentele vragen: kan een machine zonder

een menselijke geest wel echt denken? Zijn mens en maatschappij beter af met AI? Van der Knaap bespreekt hoe oorzaak-gevolgrelaties en het inductieprobleem van David Hume obstakels zijn voor hedendaagse AI. Hij laat zien dat de taalspelen van Ludwig Wittgenstein relevant zijn voor vertaalmachines en spraakassistenten, en hoe het pannoticum van Jeremy Bentham, de disciplinerende macht van Michel Foucault en de geluksmachine van Robert Nozick ons kunnen helpen om de gevolgen van kunstmatige intelligentie te begrijpen. <

TEL MEE MET TAAL EXPERIMENTEN 2020-2025

Onderzoek naar verantwoord gebruik van kunstmatige intelligentie in digitaal inclusieve dienstverlening | Anne Peetoom, Bob Bunnik e.a. | 118 pagina's | te downloaden op bit.ly/tel-mee-met-taal-experimenten

BELADEN ARCHIEVEN ONLINE

Juridische en ethische verkenningen in het kader van het project Collaborateurs online | Marianne Loef | Netwerk Oorlogsbronnen | 26 pagina's | te downloaden op bit.ly/beladen-archieven-online

Rond de openbaarheid van oorlogsarchieven 1940-1945, vooral online openbaarheid en dan speciaal die archieven die materiaal over collaborateurs bevatten, spelen

vele juridische en ethische vragen. Netwerk Oorlogsbronnen liet onderzoeken welke dilemma's er zijn en hoe hiermee om te gaan. In het onderzoek worden vragen verkend zoals: is het juridisch toegestaan en ethisch wenselijk dat iedereen toegang heeft tot de gegevens van collaborateurs, óók als deze zijn overleden? Wat zijn de persoonlijke gevolgen voor nabestaanden van collaborateurs? En wat zijn de maatschappelijke gevolgen als deze archieven gesloten en/of moeilijk toegankelijk blijven? <

Naar schatting hebben zo'n 2,5 miljoen Nederlanders moeite om mee te komen in de digitale wereld, in de zin van moeite met taal, met computers of met internettoegang. Het ontbreken van kennis, vaardigheden of bewustzijn kan hier een oorzaak van zijn, maar net zo goed zijn de aanbieders van digitale diensten verantwoordelijk voor digitaal inclusieve dienstverlening: voor iedereen begrijpelijke communicatie die is gericht op snelle en efficiënte hulp. Hoe je digita-

DE INCLUSIEMARATHON

Over diversiteit en gelijkwaardigheid op de werkvloer | Kauthar Bouchalikh en Zoë Papaikonou | Amsterdam University Press | paperback 9789463727549 | € 22,50 | e-book 9789048552948 | € 10,99 | 296 pagina's

Op het gala van Managementboek vorige maand is *De inclusiemarathon* van Kauthar Bouchalikh en Zoë Papaikonou uitgeroepen tot Manage-

mentboek van het Jaar 2022. Volgens de jury een boek dat 'er goed in slaagt om de lezer uit te leggen wat diversiteit, inclusie en gelijkwaardigheid op de werkvloer betekenen'. Het besef dat diversiteit en inclusie op de werkvloer belangrijk zijn en een organisatie veel kunnen opleveren, dringt tot steeds meer organisaties door, maar hoe voorkom je dat het bij holle woorden en diversiteitsstatements blijft? In hun boek interviewen de auteurs

41 diversiteitsprofessionals en -onderzoekers over hun kennis en ervaringen in het werkveld van diversiteit en inclusie. Ze vertellen over de hobbels waar ze tegenaan lopen en over hun aanpak. Het maakt van *De inclusiemarathon* een onthullend boek over het aanhoudende gebrek aan diversiteit en gelijkwaardigheid binnen veel organisaties, maar ook een concreet verhaal over hoe organisaties diverser, gelijkwaardiger en inclusiever kunnen worden. <

le laaggeletterdheid op websites kunt herkennen, valt te lezen in het recent verschenen rapport *Tel Mee Met Taal Experimenten 2020-2025; onderzoek naar verantwoord gebruik van kunstmatige intelligentie in digitaal inclusieve dienstverlening*.

In het project is gekeken hoe het gebruik van kunstmatige intelligentie op publieke websites veilig kan helpen bij het herkennen van hulpvragen en doorleiding naar passende hulp. In samenwerking met allerlei experts en met ervaringsdeskundigen is gekeken naar de ethische en privacyvraagstukken die hierbij een rol spelen. Dit heeft geresulteerd in het rapport, waarin suggesties worden gedaan voor vervolgonderzoek, zoals naar hoe een effectief geïntegreerd online en fysiek hulpaanbod eruit kan zien, onder meer samen met de Informatiepunten Digitale Overheid.

Het project is opgezet en uitgevoerd door Beeld & Geluid, in samenwerking met de Alliantie Digitaal Samenleven, en gesubsidieerd door het ministerie van OCW. <

GERUISLOOS VERDWENEN UIT DE BIBLIOTHEEK-GESCHIEDENIS

Het lot van de ontslagen Joodse bibliotheekmedewerkers | Mark Deckers | Walburg Pers | paperback 9789462498990 | € 19,99 | e-book 9789462499003 | € 9,99 | 192 pagina's | markdeckers.net

Eind 1940 eist de Duitse bezetter het ontslag van alle Joodse medewerkers in openbare bibliotheken. Elf bibliotheekmedewerkers raken bijna geruisloos hun baan kwijt. Mark Deckers ging op zoek naar wie zij waren en wat er met ze is gebeurd: verhalen over pijnlijk ontslag of in de knop gebroken levens, maar ook over het overleven van meerdere kampen of het overleven door moedig onderduiken. Verhalen over levens die bijna onder het stof leken te verdwijnen, maar die het waard zijn om opnieuw in het licht te zetten. Deckers is van huis uit bibliothe-

caris en werkt tegenwoordig bij Rijnbrink als bestuurssecretaris. Eerder verscheen van zijn hand *Alles behouden, de oorlogsdagboeken van de Bibliotheek Deventer*.

> In de volgende IP lees je meer over Deckers' zoektocht in archieven en zijn documentatieproces voor *Geruisloos verdwenen uit de bibliotheekgeschiedenis*. <

‘Geen sterk informatie-beheer zonder sterk toezicht’

Je zou al voorzichtig van een traditie kunnen spreken: binnen elke Week van Grip op Informatie (dit jaar van 7 tot en met 14 april) organiseren VNG en KVAN samen een sessie. Op 12 april ging het over de huidige rol en taak van de archiefinstelling.

Voordat de werkgroep zijn praktijkervaringen presenteerde, gaf Ellen van de Waerden, bestuurslid van KVAN en directeur Haags Gemeentearchief, haar opinie over die rol en taak. ‘De nieuwe Archiefwet houdt de kunstmatige scheiding in stand tussen informatie- en archiefbeheer. Dus na deze wet graag heel snelle stappen richting één Informatiewet. En de verantwoordelijkheid voor de uitvoering moeten we als informatie-specialisten samen dragen over de hele informatieketen heen.’ Geen onnodig gesleep met informatie, bepleitte ze ook: ‘We zullen steeds meer in bestaande applicaties gaan beheren. Daar

moeten we als sector over gaan nadenken en over gaan praten met onze partners. Hoe gaan we informatie beheren in applicaties waar tegelijk informatie in wordt gevormd? Hoe zorgen we daarbij voor maximale openbaarheid?’

PARTICULIERE COLLECTIES BEWAREN

Er bestaat geen sterk informatie- en archiefbeheer zonder sterk toezicht, vertelde Van de Waerden. ‘De KPI-systematiek is een nuttige checklist, maar dan hebben we de digitale informatiehuishouding nog niet op orde. Er is meer capaciteit nodig, een breder instrumentarium. Laten

we de expertise bundelen én een landelijke toezichtautoriteit creëren die aanvullend op de eigen archiefinspectie met doorzettingsmacht kan optreden. Vooral dat laatste missen we nu. Als het de missie van een archiefinstelling is om het verleden (van stad, dorp, gemeenschap, natie) te documenteren zodat later reconstructie en onderzoek mogelijk zijn, dan moet je niet alleen overheidsinformatie maar ook particuliere informatie bewaren en beheren. De Archiefwet 2021 is alweer niet verbreed naar particuliere collecties, dus die blijven weer achter in de rij staan bij verwerving.’ Van de Waerden riep archiefinstellingen op om zelf die onbalans aan te pakken. Overigens vraagt dat wel nieuwe vaardigheden en technieken om die informatie te vinden in onder meer websites en sociale media.

DE PRAKTIJKERVARING
Marcel Korving, directeur

West-Brabants Archief en lid van de werkgroep Rol en taak archiefinstelling, presenteerde de ervaringen die hij en een aantal collega’s hebben opgedaan met de animatie en de gespreksthema’s die de werkgroep heeft ontwikkeld. De instrumenten zijn zowel gebruikt binnen de eigen organisatie als om het gesprek met overheden of erfgoedpartners te voeren. Vragen zoals: wat gaat de toekomst ons brengen, waar zetten we op in? Thema’s zoals Common Ground en toezicht. Hij riep archiefinstellingen op om NU die gesprekken te gaan voeren. Alleen in samenspraak kun je keuzes maken en je eigen rol invullen. Met als resultaat goed (digitaal) informatiebeheer en educatie- en erfgoedtaken.

> Je kunt het webinar over de rol en taak van de archiefinstelling terugkijken op bit.ly/webinar-KVAN-VNG-terugkijken. <

Kunstmatige intelligentie vereist menselijke intelligentie

Sinds de komst van de personal computer en het internet in de jaren tachtig heeft digitalisering de wereld onomkeerbaar veranderd. Een acceptgiro werd een Tikkie, een verjaardagskaart een appje en een walkman een smartphone. Technologieën als blockchain en quantum computing hebben grote impact, maar de meest verstrekkende en ingrijpende technologie van het moment is zonder twijfel artificiële intelligentie (AI).

FUNDAMENTEEL EN ONVOORSPELBAAR

Hoewel Alan Turing al in 1936 zijn beroemde test bedacht om te kijken of een machine menselijke intelligentie kan vertonen, maakte het grote publiek pas 25 jaar geleden kennis met AI. Toen versloeg computer Deep Blue de ongenaakbare wereldkampioen schaken Garri Kasparov in een tweekamp. In 2006 volgde de uitvinding van diepe neurale netwerken die machine learning mogelijk maakte: het vermogen van een computer om te leren van data zonder vooraf geformuleerde regels. Dit maakt complexere toepassingen mogelijk, en inmiddels spreekt de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) van 'de nieuwe systeemtechnologie'. Vergelijkbaar met de revolutionaire kracht van elektriciteit en de verbrandingsmotor. AI is fundamenteel, alomtegenwoordig en onvoorspelbaar. Dat maakt het voor overheden extreem lastig om keuzes te maken, maar dit is wel hard nodig om het in goede banen te leiden. Hierbij zijn drie dimensies van belang.

DIMENSIE 1: ETHIEK

Naast allerlei kansen zijn er genoeg voorbeelden die laten zien

dat automatische besluitvorming bepaalde bevolkingsgroepen kan benadelen. Geen technologie is neutraal, en ook AI heeft te maken met *biases* die de werkelijkheid vertekenen. Dit betekent niet dat overheden moeten stoppen met AI, maar wel dat ze de toepassingen beter moeten doordenken ('by design') en de beslissingen omkeerbaar moeten maken ('betekenisvolle menselijke tussenkomst'). Zowel de wethouder die zijn stad slim wil maken als de directeur die zijn dienst wil automatiseren moet begrijpen wat de schaal en snelheid van AI vermogen.

DIMENSIE 2: FYSIEK

Hoe onzichtbaar data en algoritmes ook zijn, het gebruik ervan vereist fysieke verbindingen in de vorm van zeekebels, antennes, datacenters en glasvezelnetwerken. Zonder digitale infrastructuur is digitale innovatie onmogelijk, en het wordt tijd dat politici hieraan gaan handelen. Anders zijn regeerakkoordambities als 'knooppunt van Europa' en 'Nederland innovatieland' lege hulzen.

DIMENSIE 3: GEOPOLITIEK

AI beïnvloedt de mondiale concurrentieverhoudingen, en daarom doen Europa en Neder-

land er goed aan om voldoende te investeren in AI-onderzoek. Hoewel we niet te veel moeten denken in termen van een wedloop, is het een feit dat China en de VS momenteel leidend zijn en dat Europa achterblijft. Naast onze welvaart kan dit onze waarden raken, want koplopers bepalen de technologische standaarden, en die kunnen schuren met onze rechtsstaat.

Slimme computers vragen om intelligent beleid. Het zou oerstom zijn als we deze opdracht laten liggen.

Kees Verhoeven, voorzitter raad van advies van de KNVI. <

Super Tuesday op 7 juni over defensie & cyber

Elke maand organiseert de KNVI op een dinsdag een bijeenkomst met een speciaal, actueel thema dat relevant is voor informatieprofessionals. Deze Super Tuesday-reeks vormt 'een afspiegeling van de verschillende disciplines binnen de KNVI op het gebied van informatiemanagement, -technologie en -voorziening'. Op 7 juni (16:00-17:30 uur) zal het webinar ingaan op defensie & cyber. Voor KNVI-leden is deelname gratis, niet-leden betalen 25 euro (ex btw). Meer informatie over de invulling van deze Super Tuesday vind je op knvi.nl.

'Overheden moeten de toepassingen van AI beter doordenken ("by design") en de beslissingen omkeerbaar maken'

17 MILJOEN VINKJES

We leven in een vinkjesmaatschappij. Dat is al lang zo. In onze technologisch geavanceerde samenleving is een groot vertrouwen nodig in systemen die helpen bij het nemen van beslissingen over individuen. Zonder automatisering is grootschalige besluitvorming in een complexe samenleving als de onze onmogelijk. Als gevolg daarvan is een behoefte ontstaan aan zuiver meetbare indicatoren waaraan afgemeten kan worden of beslissingen rechtmatig en effectief zijn. Een hele industrie richt zich op het vertalen van de zichtbare en

tastbare leefomgeving in een digitale evenknie, waarmee nog meer inzicht nog gedetailleerder kan worden gegenereerd dan voorheen. De belofte: nog meer efficiency, nog snellere en betere besluitvorming, nog meer grip en controle.

Toename synthetic data

Onder de veelzeggende titel *Forget About Your Real Data — Synthetic Data Is the Future of AI* kondigt IT-onderzoeksbureau Gartner in een van zijn vergezichten aan dat de beweging naar artificial intelligence gaat leiden tot een grote toename van synthetic data (gartner.com/en/documents/4002912). Datasets met voldoende detailniveau zijn voor veel vraagstukken namelijk niet beschikbaar wegens ontbreken van meetresultaten, of in onvoldoende detail. Door het modelleren van de ontbrekende data kan AI dan toch worden ingezet, waarmee *business value* kan worden gegenereerd die anders onbenut blijft.

Digital twins

Dat die datasets compleet moeten worden gemaakt, wordt onder andere gevoed door de behoefte aan digital twins: de digitale pendant van fysieke omgevingen die bijvoorbeeld bij onderhoud van machines op zeer gedetailleerd niveau inzichten biedt in de status van onderdelen en de werking ervan. Door sensoren op onderdelen te plakken en de waarden permanent uit te lezen ontstaat een voortdurend beeld van het functioneren van de machine. *Realtime awareness* gevoed door sensoren, geïnterpreteerd door zelflerende AI, leidt ertoe dat mogelijke problemen precies op tijd kunnen worden voorspeld en opgelost. Daarmee wordt kostbaar preventief onderhoud vervangen door gericht ingrijpen, alléén als het nodig is. De digital twin geeft signalen af over verslijtende, bezwijkende of slecht afgestelde onderdelen. In de juiste context toegepast leidt zo'n systeem tot minder verspilling en lagere kosten. Goed voor milieu én portemonnee.

Vervolmaking modelmatig sturen

Data uit talloze sensoren, aangevuld met synthetische data voeden aan AI, leiden tot

situational awareness: de vertaling van data naar een compleet beeld van een omgeving in realtime. Die belofte is voor machineonderhoud nog wel aantrekkelijk. Tegelijk is in IT vaak sprake van *function creep*, waarbij iets wat werkt voor het ene domein zonder meer wordt overgeplaatst naar een ander domein. De sector heeft zijn oog daarvoor laten vallen op het openbaar bestuur. In diverse gemeenten worden IT-bedrijven ingehuurd om een digital twin van de stad te maken waarmee het ideaalbeeld dichterbij komt van een sociale omgeving die volgens technisch-natuurkundige wetmatigheden wordt geleid. Bestuurders kunnen zich volkomen richten op het optimaliseren van hun digitale tweelingstad; de signalen die door sensoren worden aangeleverd, leveren de data die gewenst zijn, en vinkjes worden permanent in vakjes gezet. Op individueel niveau, per stoeptegel desnoods, is elke stap van elke burger voortdurend te controleren op het al dan niet naleven van regels, protocollen en toetsingskaders die het leven proberen te sturen naar gewenste uitkomsten. De digital twin lijkt de vervolmaking van het modelmatige sturen van een sociale entiteit, waarbij het ideaal de werkelijkheid heeft ingehaald.

Complex menselijk gedrag

Het zal je niet verbazen dat deze modelmatige benadering uitstekend werkt bij vraagstukken die technisch voorspelbaar van aard zijn, maar veel minder of zelfs helemaal niet waar het complex menselijk gedrag betreft. Toch lijkt de sirenenzang van de databewerkers 'dat alles beter wordt als je maar meer data hebt' niet te kunnen worden genegeerd, ondanks voorbeelden van het tegendeel (SyRi; *predictive policing*). Verbazingwekkend wellicht, maar een verklaring kan liggen in de behoefte waaraan de dataleverancier voldoet. Die presenteert namelijk een overzichtelijke oplossing voor een *wicked problem*: onvoorspelbaar menselijk gedrag feilloos sturen met een glashelder vinklijstje.

Stichting VOGIN informeert en organiseert voor professionals die zich bezighouden met toepassingen van data, informatie, kennis, content, internet en de cloud.

AI INZETTEN VOOR ONDERZOEK

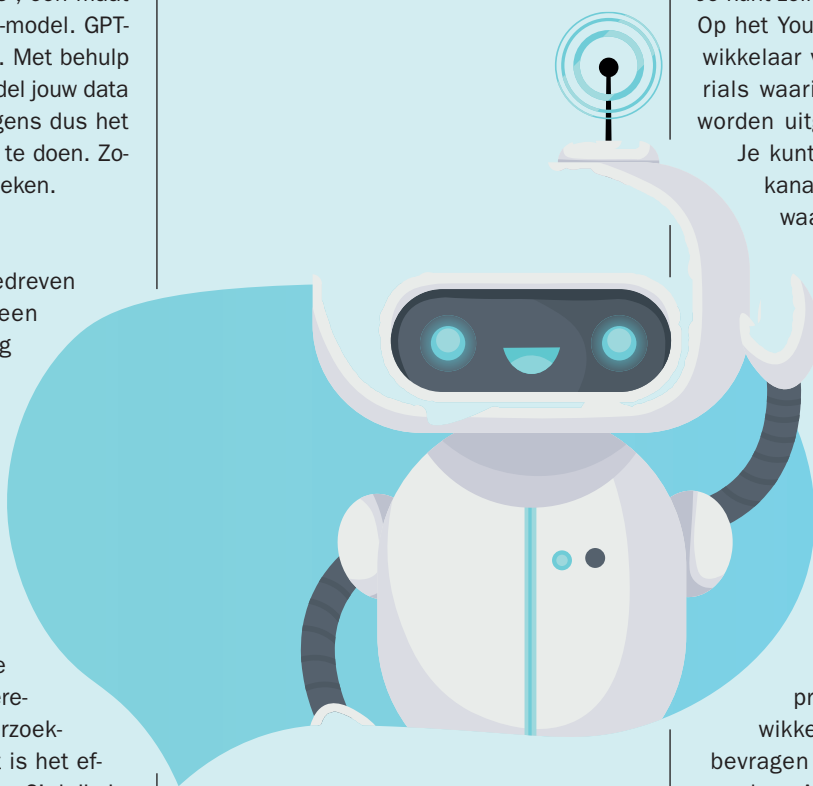
Wat is GPT-3?

Kort gezegd is GPT-3 een taalmodel dat op basis van een klein beetje tekst, aangevuld met artificiële intelligentie (AI), de rest van de tekst voorspelt. GPT staat voor generative pre-trained transformer. Een 'transformer'-model kan erg snel fenomenale hoeveelheden data verwerken. Bovendien kan het leren zonder dat die data vooraf door mensen moeten worden bewerkt, bijvoorbeeld door middel van gelabelde voorbeelden: dit is een kat en dat is een hond. GPT-3 gaat zelf op zoek naar verbanden. Het cijfer in GPT-3 staat voor de versie van het model. De eerste versie had meer dan 1 miljard 'parameters', een maat voor de complexiteit van een AI-model. GPT-3 heeft 175 miljard parameters. Met behulp van die parameters gaat het model jouw data 'begrijpen', en heeft het vervolgens dus het vermogen om hier zelf iets mee te doen. Zoals teksten genereren of slim zoeken.

Elicit

Elicit is een door GPT-3 aangedreven onderzoeksassistent. Maak een gratis account aan via elicit.org om de tool te gebruiken. Wanneer je een onderzoeksvraag stelt aan Elicit, zal de tool deze direct beantwoorden met behulp van bevindingen uit academische papers. De tool vindt de meest relevante samenvattingen uit een groot aantal onderzoekspapers en past vervolgens GPT-3 toe om de claim (indien aanwezig) te genereren die een paper over je onderzoeksvraag maakt. Op de vraag: 'Wat is het effect van geslacht op studiesucces?', krijg je het directe antwoord: 'Vrouwelijke studenten hebben een hoger studiesucces dan mannelijke studenten', maar ook zijn antwoorden mogelijk als: 'Vrouwelijke studenten nemen

Hoe kan kunstmatige intelligentie helpen om de wereld om ons heen beter te begrijpen? Met het taalmodel GPT-3 zet je bestaande kennis van woorden en zinnen in.

vaker deel aan culturele activiteiten die een positief effect hebben op hun cijfers'. Het publicatiejaar en het aantal citaties worden standaard per paper weergegeven. Je kunt daarnaast andere velden toevoegen, bijvoorbeeld 'studietype' en 'aantal deelnemers', de voor jou meest relevante papers als favoriet markeren en om soortgelijke bevindingen/papers vragen. De resultaten kun je exporteren als een bibliografisch databankbestand (.bib) of een kommagescheiden bestand (.csv).

Elicit is nog niet perfect; de tool is natuurlijk afhankelijk van beschikbare informatie en baseert zich nu nog op samenvattingen, maar hij bewijst al in dit vroege ontwikkelingsstadium zijn nut voor onderzoekers. Naast antwoord geven op onderzoeksvragen door middel van onderzoekspapers biedt de tool namelijk nog meer. Zo kan hij je helpen bij het formuleren van je onderzoeksvraag of van zoektermen, genereert hij samenvattingen of beveelt hij statistische technieken aan om je onderzoeksvraag te beantwoorden. Klik rechts bovenin op Tasks om de verschillende mogelijkheden te verkennen. Je kunt zelfs een eigen taak creëren.

Op het YouTube-kanaal van Ought, de ontwikkelaar van Elicit, vind je handige tutorials waarin de mogelijkheden van Elicit worden uitgelegd (bit.ly/elicit-uitgelegd).

Je kunt ook lid worden van het Slack-kanaal van Elicit (bit.ly/elicit-slack), waar je in gesprek kunt gaan met andere gebruikers en met de makers en waar je achtergrondinformatie kunt vinden over de techniek én filosofie achter Elicit (kijk bij Announcements).

OpenAI API

De verschillende taken binnen Elicit bewijzen al dat GPT-3 veel mogelijkheden biedt. OpenAI, het onderzoekslaboratorium achter GPT-3, heeft een application programming interface (API) ontwikkeld waarmee je het model kunt bevragen (openai.com/api/). Op basis van deze API is inmiddels een aantal ontwikkelaars aan de slag gegaan. Via beta.openai.com/examples ontdek je door hen ontwikkelde voorbeeldtoepassingen, en via beta.openai.com kun je als organisatie een account aanmaken om zelf de API te gebruiken. Je krijgt 18 dollar startcredits en je moet aan een aantal voorwaarden voldoen om live te gaan met je eigen op de API gebaseerde toepassing.

Dat Microsoft een licentie heeft genomen om de GPT-3-techniek te integreren in hun diensten mag iets zeggen over de kracht van het model. <

Leen Liefsoens

Redacteur van IP
en senior informatiespecialist
bij de bibliotheek van
De Haagse Hogeschool

CURSUSAGENDA

GO opleidingen ^{must}

2022

MEI-JUNI

- 18/05 KLANTGERICHTE E-MAILS SCHRIJVEN
- 19/05 INFORMATIEBELEID IN DE PRAKTIJK **GAAT DOOR**
- 20/05 AUTEURSRECHT VOOR INFORMATIE-SPECIALISTEN (BASIS)
- 20/05 GO MEDIACOACH: SPECIALIST INFORMATIEVAARDIGHEDEN **GAAT DOOR**
- 23/05 MARC21 (ENGELSTALIG, AVONDCURSUS)
- 25/05 DIGITALE INFORMATIEVAARDIGHEDEN
- 03/06 INTRODUCTIE KNOWLEDGE GRAPHS
- 03/06 INTRODUCTIE MARC21
- 03/06 AVG, PRIVACY EN DIGITAAL GEGEVENSBEHEER
- 03/06 INSTRUCTIEVAARDIGHEDEN
- 10/06 INTRODUCTIE SHAREPOINT
- 13/06 PROFESSIONAL INTERNET RESEARCH (ENGELSTALIG, AVONDCURSUS)
- 15/06 ENCODED ARCHIVAL DESCRIPTION (EAD)
- 16/06 MS365 & SHAREPOINT; SEARCH EN METADATABEHEER
- 20/06 LINKED OPEN DATA

Meer informatie:
goopleidingen.nl/agenda
of 070-3512380